

Yazan: Yrd.Doç.Dr. İhsan Şerif Kaymaz*

**ARAP – KÜRT KARŞITLIĞI TEMELİNDE IRAK'IN PARÇALANMASINA GİDEN
YOL VE TÜRKİYE**

Özet

Aşağıdaki makalede parçalanma sürecine girmiş olan Irak'ın durumu ve bu sürecin Türkiye üzerindeki olası etkileri değerlendirilmiştir.

İngilizler tarafından 1921'de kurulan Irak'ın nüfusu ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan iki ana etnik grubun –Araplar ile Kürtlerin– görelî durumları tarihsel süreç içinde ele alınıp incelenmiştir.

Şii Arapların Irak'taki konumları 1921'den günümüze değin yaşanan gelişmeler ışığında irdelenmiş, bunların Sünnî ağırlıklı merkezi yönetimle uyumsuzlukları, kendi aralarındaki anlaşmazlıkları ve Baas yönetiminin etkili politikaları sonunda giderek Arap ulusal kimliğini benimsemeleri anlatılmıştır. Bugün ülkede faaliyette bulunan başlıca Şii gruplar ve bunların ülkenin geleceği üzerindeki olası etkileri tartışılmıştır.

Kuruluşundan beri devleti sıkı bir merkezîyetçilikle yöneten Sünnî Arapların yönetim politikalarında süreç içinde meydana gelen değişiklikler özetlenmiş, bugün gelinen noktada Sünnî ve Şii Arapların Irak'ın parçalanması tehlikesi karşısındaki yaklaşımları ele alınmıştır.

Arapların ardından Kürtlerin durumu değerlendirilmiştir. Kürt kimliği ve Kürt sorunu hakkında özet açıklamalar yapıldıktan sonra, Irak Kürtlerinin devletin kurulmasından buyana merkezi yönetimle çatışmaları ve bu süreçte bölge dışı emperyalist müdahalelerin rolü yine özet olarak anlatılmıştır.

Birinci Körfez Savaşı'nı izleyen dönemde ülkenin kuzeyinde bir “de facto” Kürdistan Devleti'nin kuruluşu, bu olumsuz gelişmeye Türkiye'nin katkısı ve tepkisi, ortaya çıkan “de facto” oluşumun yaşama şansı irdelenmiştir. Amerikan işgali sonrasında temel parametrelerin değişmesi ve bu değişikliğin Kürt sorununa kazandırdığı yeni boyutlar ele alınmıştır. Kürdistan Devleti'nin “de facto” bir oluşum olmaktan çıkıp, resmen tanınması olasılığı ve Irak'ın bölünmesi anlamına gelecek olan böyle bir durumun Türkiye'ye maliyeti değerlendirilmiştir

Anahtar Kelimeler: Irak, Kürt Sorunu, Şii, Sünnî, Araplar

Abstract

Iraq, like many other states in the Middle East, is an artificial product of Western imperialism. It was created by Great Britain at the end of World War I. Since the First Gulf War, it has gone into a disintegration process. In the article below, this process has been put forward.

* Yrd.Doç.Dr.İhsan Şerif Kaymaz, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

First, some general knowledge about the population and its ethnic structure has been given. Then, the short history of Iraqi State is summarized in regard to two main ethnic groups, namely Arabs and Kurds.

Arabs, though they constitute more than 75 percent of the total population, do not have a common national identity. There is a strong inconfidence between Shi'a and Sunni Arabs, the reasons of which are examined in detail. Between Kurds and Arabs on the other hand, there is a historical enmity going back to previous years. Beside those intergroup inconfidences and enmities, there is a determinative tribal dispersal within each group.

Since the foundation of Iraqi State, there was a carefully kept balance between Sunni and Shi'a Arabs and Kurds. This state of balance, which was based on Sunni Arab hegemony, has been broken down by American intervention. And as there is not enough adhesive tape to keep those groups together, the disintegration of Iraq is almost unavoidable.

A de facto Kurdish State has already been founded during the last couple of years. Official recognition of it, is only a matter of time. There is no suspicion that, such a development will jeopardize the regional security of Turkey. Dimensions of the danger will come into being in the forthcoming years.

Key Words: Iraq, Kurdish Conflict, Shi'a, Sunni, Arabs

Giriş

Irak, Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Musul, Bağdat ve Basra vilayetleri üzerinde, bölge dışı bir güç olan İngiltere tarafından kurulmuş yapay bir devlettir. Ülke toprakları, Dicle ve Fırat nehirlerinin oluşturduğu vadi boyunca uzanmaktadır. Irak'ın coğrafi bütünlüğünü sağlayan *Mezopotamya* adı verilen bu nehir sistemidir.

Günümüzde, Irak toprakları üzerinde yeni bir siyasal yapılanma süreci yaşanmaktadır. Bu süreci yönlendiren ise yine bölge dışı bir güçtür. ABD'nin Irak'ın geleceğine ilişkin hesaplarının, son derece karışık olan nüfus yapısından ve Kürtlerle Araplar arasındaki tarihsel düşmanlıktan yararlanarak ülkeyi bölmek ve kuzeyde bütünüyle kendisine bağımlı yeni bir yapay devlet yaratmak olduğu anlaşılmaktadır.

Aşağıdaki makalede, Irak'ın nüfus yapısı ile ilgili genel bilgilerin ardından, ülkedeki iki ana etnik grubu oluşturan Araplar ile Kürtlerin Irak tarihindeki ve parçalanma sürecinin yaşanmakta olduğu günümüzdeki görece konumları ele alınmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin, ulusal çıkarlarına bütünüyle aykırı olan bu süreçte izlediği ve hâlen izlemekte olduğu politikalar irdelenmiş, genel bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

I. Irak Nüfusunun Yapısı

Çeşitli kaynaklar, tarihinin en parlak dönemini yaşadığı 8. ve 13. yüzyıllar arasında, *Mezopotamya* vadisinin toplam nüfusunun 20 milyona yaklaştığını ileri

sürmektedirler.¹ Aynı kaynaklar, Moğol istilasının yol açtığı büyük yıkımın ardından bölge nüfusunun hızla azaldığını ve 19. yüzyılın ortalarında 1,3 milyona dek düştüğünü belirtmektedirler. Osmanlı İmparatorluğu'nda 1881–82/1893 döneminde yapılan genel nüfus sayımında elde edilen sonuçlar, yukarıdaki saptamayı doğrular niteliktedir. İlkel sayım teknikleri kullanılarak yapılan ve esas itibarıyla nüfusun dinlere göre dağılımının belirlenmesinin hedeflendiği bu sayımda Musul, Bağdat ve Basra vilayetlerinde toplam 1,5–2 milyon kişinin yaşadığı anlaşılmıştır.²

Birinci Dünya Savaşında bölge İngiliz işgali altına girmiştir. İngilizlerin 1919–1921 yılları arasında yaptıkları üç nüfus saptamasında yaklaşık nüfus 2,5 milyon olarak hesaplanmıştır. Bir sonraki nüfus saptaması, Irak'ın İngiltere'den kağıt üzerinde bağımsızlığını kazandığı 1932 yılından üç yıl sonra –1935'de– gerçekleştirilmiş ve ülke nüfusunun 3,5 milyona yükseldiği görülmüştür. Irak'ta modern anlamda ilk genel nüfus sayımı 1947'de yapılmıştır. Bunu 1957, 1965 ve 1977 sayımları izlemiştir. Irak'ın nüfusunun 1947'de 4,8 milyon, 1957'de 6,3 milyon, 1965'de 8 milyon, 1977'de ise 12 milyon olduğu belirlenmiştir. Bu tarihten sonra, sürekli savaşların ve ambargoların pençesinde kıvranan Irak'ta sağlıklı bir nüfus sayımı yapılmasına olanak bulunamamıştır. Çeşitli uluslar arası kaynaklar, Irak'ın nüfusunun 1987'de 16,3 milyona, 2000 yılında ise 22,7 milyona çıktığını belirtmektedir. Yıllık ortalama nüfus artış hızının %3 ila %4 gibi çok yüksek düzeylerde seyrettiği Irak'ta bugün yaklaşık 26 milyon insanın yaşadığı ve bunun da %60'ını 20 yaşın altındakilerin oluşturduğu tahmin edilmektedir.³

Aynı dönemde, nüfus artışına koşut olarak ülkede köyden kente hızlı bir göç yaşanmıştır. 19. yüzyılın sonunda nüfusun 1/3'ünden fazlasını göçebe kabilelerin oluşturduğu, kentsel yerleşimin ise %20'nin altında kaldığı belirtilmektedir. Ancak bu görünüm, son 100-150 yılda büyük değişikliğe uğramıştır. Dicle ve Fırat nehirlerinin oluşturduğu vadi boyunca kurulu olan kentlerde yaşayanların toplam ülke nüfusuna oranı 1957'de %28, 1965'de %44, 1977'de %64 olarak hesaplanmıştır. Bugün ise kentsel nüfusun % 80'in üzerinde olduğu sanılmaktadır.⁴ Fakat kırsal nüfusun hızla kentlere akması geleneksel aşiret bağlarının kırılmasını sağlayamadığı gibi, nüfusun kültürel açıdan kentlileşmesi anlamına da gelmemektedir. Tersine, Türkiye'de ve benzeri tüm ülkelerde olduğu gibi bu durum toplumsal, kültürel, ekonomik ve çevresel anlamda çok ciddi bozulmalara ve yozlaşmalara yol açmıştır. Bu bozulma, Irak'ın son 25 yıldır içinde bulunduğu olağan dışı koşullarla birleşince, sorunlar dayanılmaz boyutlara ulaşmıştır.

Etnik dağılımı itibarıyla, Irak nüfusunun %75'i Arap, %18'i Kürt, %5'i Türkmen, %1'i Asur'dur. Kalan %1'i ise İranlı, Ermeni, Yahudi gibi çeşitli küçük topluluklardan oluşur. Dinsel dağılım incelendiğinde ise nüfusun %98'inin Müslüman; %1'inin Yezidî, %1'inin Hristiyan olduğu görülür. Müslümanların %60'ı Şi'dir. Arapların yaklaşık % 60'ı

¹ J. McCray, M. Sa'eed, "The Social Characteristics of the Population of Iraq," *Bulletin of the College of Arts, University of Baghdad*, 1968, C.II., s. 69-124'den aktaran R. I. Lawless, "Iraq: Changing Population Patterns," *Population of the Middle East and North Africa: A Geographical Approach*, Ed. by J. J. Clarke, W. B. Fisher, Londra, University of London Press, 1972, s. 97; M. S. Hassan, "Growth and Structure of Iraq's Population, 1867-1947," *Bulletin of Oxford University*, S. 20 (1958)'den aktaran *idem*.

² Kemal H. Karpat, *Ottoman Population, 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, Madison, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 1985, s. 144-145, 152-153, 190.

³ Federal Research Division, Library of Congress, "A Country Study: Iraq," <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/iqtoc.html>, 25.03.2005.

⁴ Phebe Marr, "Republic of Iraq," *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, Ed. by David E. Long, Bernard Reich, Boulder, Westview Press, 1995, s. 102-108.

ARAP – KÜRT KARŞITLIĞI TEMELİNDE IRAK'IN PARÇALANMASINA GİDEN YOL VE TÜRKİYE

ile Türkmenlerin bir kısmı Şiidir. Türkmenlerin ve Kürtlerin çoğunluğu Sünnîdir. Yezidîler etnik olarak Kürttür. Hıristiyanlar ise çoğunlukla Asurîdir. Irak nüfusunun 26 milyon olduğunu varsayarsak, nüfusun dağılımı kabaca şöyledir:⁵

	Nüfus(000)	%
Şii Araplar	15,250	59
Kürtler	4,500	17
Sünnî Araplar	4,250	16
Türkmenler	1,250	5
Yezidîler	0.250	1
Asurîler	0,250	1
Diğerleri (İranlı,Yahudi)	0,250	1

II. Araplar

Irak'a demografik açıdan kimliğini kazandıran Araplardır. Her dört Iraklıdan üçü etnik kökeni bakımından Araptır. Ancak ülke nüfusunun ana bloğunu oluşturmalarına karşın, son yıllara değin Araplar arasında ortak bir ulusal kimlik algılaması gelişmemiştir. Bunun temel nedeni, tarihsel kökleri çok eskilere dayanan mezhep ve aşiret ayrışmasının aşılammamasıdır. Söz konusu ayrışmanın ana eksenini Sünnî-Şii karşıtlığı oluşturmaktadır.

A. Şiiler

1. Irak Devletinin Tarihinde Şiilerin Yeri

Daha çok ülkenin güneyinde yaşayan Şiiler, hem ülke genelinde, hem de başkent Bağdat'ta çoğunluğu oluşturmalarına karşın, sayısal ağırlıklarını yönetime yansıtamadıkları için Irak devletinin kuruluşundan bu yana dinsel bir azınlık görünümündedirler. Ekonomik ve toplumsal gelişmişlik düzeyleri Sünnîlerin gerisindedir. Ayrıca aralarında bir bütünlük de yoktur.

İngiliz işgalinin ilk yıllarında, işgal yönetimine karşı, Şii din adamlarının başını çektiği çok büyük bir ayaklanma çıkmıştır.⁶ 1920 Haziranında başlayıp ancak ertesi

⁵ Central Intelligence Agency, "The World Factbook: Iraq," <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>, 28.03.2005.

yılın başlarında bastırılabilen bu ayaklanmanın hemen ardından İngilizler, Sünnî Arapların ağırlıkta olduğu Irak Krallığını kurarak başına da Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı geçirmişlerdir. 50 yıl önce Mithat Paşanın yaptırdığı Bağdat Sarayında, İngiliz Yüksek Komiseri Percy Cox tarafından Faysal'a taç giydirildiği tarih olan 23 Ağustos 1921, Irak Devleti'nin resmî kuruluş tarihi sayılmaktadır.⁷

Ehl-i beyt anlayışında yani İslâm'ın Şia yorumunda, dinin devletle ilişkisi; *ehl-i sünnet* anlayışına göre daha mesafelidir.⁸ Devletin Sünnî ağırlıklı olarak yapılanması, Şiîlerin devlete daha da büyük bir kuşkuyla yaklaşmalarına yol açtı. Başlangıçta, pasif itaatsizlik sergileyerek, Faysal yönetiminin işlevsellik kazanmasını engellemeye çalıştılar. İngilizler, buna tepki olarak Şiî toplumunun önderi konumundaki din adamlarını aileleriyle birlikte İran'a sürdü. Başsız kalan Şiî toplumu denetim altına almakta da güçlük çekmediler. 1924 yılında, Şiî din adamlarının siyasetle uğraşmamaları, Faysal'dan özür dilemeleri ve yönetime bağlı kalmaları koşullarıyla Irak'a dönmelerine izin verildi.

Gerek monarşi (1921–1958), gerekse cumhuriyet (1958–2003) dönemlerinde, Sünnî ağırlıklı Irak yönetimiyle Şiî din adamları arasındaki kuşku ve güvensizlik hiç eksik olmadı. Şiî din adamları devletin merkezîyetçi ve seküler politikalarına soğuk yaklaşırken, Sünnî yöneticiler de Şiî din adamlarının İran'la olan yakın ilişkilerini her zaman kuşkuyla izlediler.

İslâm dünyasında dinin siyasallaşmaya başladığı 1950'li yıllarda, Şiîler de kendi partilerini kurdular. Ayetullah Muhammed Bekir el Sadr tarafından kurulan Dava Partisinin temel hedefi, —siyasal İslâm'ı bayrak edinen tüm benzerleri gibi— şeriata dayalı bir İslâm toplumu ve devleti yaratmaktı. Partinin siyasal söylemleri hiçbir zaman dar mezhepçilik kalıplarının ötesine geçemedi. 1960'lı ve 1970'li yıllar, Dava Partisinin etkin olduğu yıllardı. Özellikle 1968'de yönetime el koyan Baas Partisinin Şiî din adamları üzerindeki baskıyı artırmasından sonra Parti, tepkisel kitle eylemlerine ağırlık verdi. 1974 ve 1977 yıllarındaki Hüseyiniye ve Aşura törenleri, Baas yönetimini hedef alan protesto gösterilerine dönüştü.⁹ Buna karşın, Baas yönetiminin baskısı daha da arttı. 1978'de İran'ın dinî lideri Ayetullah Humeyni Irak'tan sınır dışı edildi; 1979'da da Şiî din adamlarına karşı geniş çaplı bir tutuklama kampanyası başlatıldı. 1 Nisan 1980'de Irak'ın dışişleri bakanı bir suikast sonucu öldürüldü. 4 gün sonra yapılan cenaze törenine ise bombalı saldırıda bulunuldu. Bunun üzerine, Dava Partisinin tüm faaliyetleri yasaklandı ve partinin kurucu lideri Ayetullah Muhammed Bekir el Sadr tutuklanarak idam edildi. Dava Partisi, 1982'den itibaren eylemlerini İran'da

⁶ İngiliz belgelerinden öğrendiğimize göre, Ankara hükümeti ayaklanmacılara yedi bin lira göndermiş; ayrıca, Mustafa Kemal Paşa, Bağdat'taki Osmanlı Ulusal Güçler Komutanı Nasuhî Bey'e yazdığı 21 Mart 1921 tarihli mektupta, şimdilik etkin yardım yapabilecek durumda olmadıklarını belirterek, gönderilen paranın bir bölümünün aşiret şeflerine dağıtılmasını, bir bölümü ile de silâh ve cephane alınarak çete savaşı yapılmasını istemişti. (FO 371/5048, E 5162/3/44: Wratlslaw to Curzon, Beyrut, 4.5.1920/31.) Ayrıca, yeni kurulan *El-Cezire* Cephesi de, Üsteğmen Kadri Bey aracılığıyla Tel Afar'daki ayaklanmacılara silâh yardımında bulunmuştu. (FO 371/5228, E 9849/2719/44; FO 371/5229 E 10440/2719/44; FO 371/5230 E 12339/2719/44; FO 371/5231 E 12966/2719/44.) 1920'den bu yana, Türkiye'nin konumunda meydana gelen değişiklik çok dikkat çekicidir.

⁷ İhsan Şerif Kaymaz, *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, 1.B., İstanbul, Otopsi Yayınları, 2003, s. 149-154.

⁸ Faik Bulut, *İslâmcı Örgütler*, İstanbul, Tüzmamanlar Yayıncılık, 1993, s. 495-525.

⁹ Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, Westview-Colorado, Westview Press, 1985, s. 228; Christina Moss Helms, *Iraq: Eastern Flank of the Arab World*, Washington D.C., Brooking Institution, 1964, s. 100; Bulut, a.g.e., s. 516-536.

sürdürmeye başladı.¹⁰ Partiden ayrılan Ayetullah Muhammed Bekir el Hakim de yine aynı yıl Tahran'da Irak İslâm Devrim Yüksek Konseyini (İİDYK) kurarak İran'ın desteğiyle Baas yönetimine karşı silâhlı direnişe başladı. Iraklı Şiîler arasından toplanıp, İran tarafından silâhlandırılan gönüllülere Kuzey Irak'ta Mesut Barzani'nin denetimindeki bölgede askerî eğitim verildi. Bedir Tugayları adıyla oluşturulan paramiliter güç, İran–Irak Savaşı boyunca Irak içinde birçok silâhlı saldırı ve sabotaj eylemi gerçekleştirdi.¹¹

İran–Irak Savaşı, Irak'ta Arap ulusçuluğunun gelişimine katkıda bulundu. Savaş boyunca, Irak tarihinde ilk kez, Arap ulusal kimliğinin, dinsel-mezhepsel kimlikleri aşan bir üst kimlik olarak algılanmaya başlandığını görüyoruz. Bu algılama değişikliğinin etkilerinin Baas yönetimine yansımaları gecikmedi. Saddam Hüseyin'in, Irak yönetimini tek başına ele geçirdiği 1979 yılında, ordunun üst düzey komuta kadrosu Sünnî Müslümanlardan oluşuyordu. Alt kademedeki subaylarla eranın 2/3'ü Şiîydi. Bu durum, İran–Irak Savaşı sırasında Irak ordusunda ayaklanma çıkacağı beklentisini yaratmıştı. Ama öyle olmadı. Şiî askerler Irak ordusuna bağlı kaldılar. Hatta savaş sırasında bir ara İran Ordusunun işgali altına giren ve nüfusunun tamamını Şiîlerin oluşturduğu güneydeki sınır bölgelerinde halk, Bağdat yönetimine bağlı kalmayı sürdürdü. İran'ın Irak Şiîlerini hedef alan ve onları İslâm devrimine katılmaya çağıran yoğun propagandası da etkisiz kaldı. Savaş boyunca, çok sayıda Şiî komutan Irak ordusunda kilit roller üstlendi. 1982'deki büyük İran saldırısını püskürten Irak ordusunun komutanı bir Şiîydi. Bütün bunlar, savaş sırasında ulusal duyguların dinsel duygulara ağır bastığını gösteriyordu. Irak İslâm Devrim Yüksek Konseyine bağlı Bedir Tugaylarının yukarıda sözü edilen saldırı ve sabotaj eylemleri de, bunların arkasında İran'ın olduğu bilindiği için, Irak'taki Şiî halk tarafından desteklenmedi.¹²

Birinci Körfez Savaşının hemen arkasından, Mart 1991'de İİDYK tarafından kışkırtılan bir kısım Şiî halk, kuzeydeki Kürtlerle eşzamanlı olarak ayaklandı. Fakat bu ayaklanma, sanılanın ve umulanın tersine Şiîlerle Sünnîler arasında bir gerilim yaratmadı. Baas yönetiminin laik ve merkezîyetçi uygulamalarından rahatsız olan kimi Sünnî çevreler de Şiîlerle birlikte hareket etti. Şiî ayaklanması denmesinin nedeni, Şiî bölgesinde çıkması ve katılanların çoğunun da Şiî olmasıydı. Diğer bir ifadeyle bu, kuzeydeki Kürt ayaklanmasından farklı olarak devleti değil, rejimi hedef alan ve rejim karşıtı tüm Arap unsurların katıldığı bir ayaklanmaydı. Bu yüzden de Batılılarca desteklenmedi ve Saddam Hüseyin tarafından kolayca bastırıldı.

Ayaklanmanın ardından Baas yönetiminin, laik ve merkezîyetçi politikalarını yumuşatarak, dinsel motifleri daha yoğun biçimde kullanmaya başladığını ve Sünnîlerle Şiîleri ortak bir Irak–Arap kimliği altında birleştirmeyi amaçlayan politikaların uygulanmaya başladığını görüyoruz. Esasen, İran–Irak Savaşı böyle bir ulusal bütünleşmenin zemininin mevcut olduğunu kanıtlamıştı. Aradaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak için, Şiîlerin kendilerini daha fazla geliştirmelerine ve yönetime daha etkin bir biçimde katılmalarına olanak sağlayan adımlar atıldı. Saddam Hüseyin liderliğindeki Devrim Komuta Konseyinin yapısı, üç Şiî Arap, üç Sünnî Arap, bir Kürt ve

¹⁰ S. Rana Sezal, "Irak'ta Devlet ve Şiîler," *Avrasya Dosyası*, C.VI., S. 3 (2000), s. 112-120; Mesut Özcan, "Irak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü," *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, 1.B., Yayına Hazırlayan Fulya Atacan, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004, s. 172-173.

¹¹ Federal Research Division, Library of Congress, "A Country Study: Iraq," <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/iqtoc.html>, 25.03.2005.

¹² *idem*.

bir Asurî olarak yeniden düzenlendi. Yönetimden açıkça dışlanan tek grup Türkmenlerdi. Baas Partisinin yerel yönetim organları olan Bölge Komuta Konseylerinin, Şii nüfusun yoğun olduğu yerlerdeki merkezlerinde yerel Şii unsurların çoğunluğu oluşturmaları sağlandı. İç işleri Bakanlığı da Şii'lere ayrıldı. Şii'lerin yönetimdeki etkinliklerinin artmasına koşut olarak, Irak ekonomisindeki ağırlıkları da artmaya başladı. Eğitim düzeyi bakımından da Sünnîlerle Şii'ler arasındaki fark giderek kapandı. Bu gelişmelere bakarak, Baas yönetiminin Şii'leri kazanmak ve her iki mezhebi kapsayan ortak bir Arap ulusal kimliği yaratmak yönündeki politikasının başarılı olduğunu söyleyebiliriz.¹³ Bu politikanın başarısının en somut göstergelerinden birisi, Amerikan Ordusu'nun Irak'ı işgali sırasında Şii'lerin işgale karşı, Sünnî Araplar kadar, hatta yer yer onlardan bile daha kararlı bir direniş sergilemiş olmalarıdır.

Saddam Hüseyin'in Şii'lere yönelik politikasının temelinde, doğrudan doğruya Şii halkını ve orta sınıfını muhatap alarak Şii halkı temsil ettikleri savındaki geleneksel dinsel ve aşiretsel önderleri devre dışı bırakma anlayışı yatıyordu. Baas yönetimi sırasında baskı altında tutulan bu feodal önderler, Amerikan işgalinden sonra yeniden güç ve etkinlik kazandılar ve Şii halkı temsil etme konusunda aralarında çetin bir rekabete giriştiler.

2. Başlıca Şii Gruplar

Amerikan işgali sonrasında Şii'leri temsil ettikleri savıyla aralarında rekabete girişen başlıca gruplar şunlardır.

a. Sadr Grubu: Baas yönetiminin, feodal Şii önderlere yönelik baskı politikasının baş hedefi Necef'teki Sadr ailesiydi. Çünkü 1980'lere değin, Şii direnişinin simgesi durumunda olan Dava Partisini kuran ve Irak Şii'lerinin dinsel liderliğini yapan kişiler bu aileden çıkmıştı. Ayetullah Muhammed Bekir el Sadr 1980'de; Ayetullah Muhammed Sadık el Sadr 1999'da öldürüldü. Ailenin ikinci derecedeki birçok üyesi de Saddam Hüseyin döneminde öldürüldü. Hâlen ailenin liderliğini, 30 yaşını henüz doldurmuş olan Mukteda el Sadr yapmaktadır. Amcası Bekir el Sadr ve babası Sadık el Sadr gibi o da, Şii toplumunun liderliğini üstlenmek istemektedir. Mensup olduğu ailenin Şii'ler arasındaki saygınlığından ve "*Havza*" denilen Necef'teki Şii din okullarının denetimini elinde bulundurmasının ona sağladığı avantajdan yararlanarak, siyasal ağırlığını artırmaya çalışmaktadır. Karizmatik bir kişiliğe sahip olmasının yanı sıra çok genç ve hırslıdır. Genç olması nedeniyle dinsel hiyerarşideki yeri alt sıralardadır. Irak'taki Şii'ler arasında en fazla taraftarı olan kişi odur. Sadr yanlılarının en güçlü olduğu yer, başkent Bağdat'ın, Saddam Hüseyin döneminde "Saddam Kenti" olarak adlandırılırken, Amerikan işgalinden sonra "Sadr Kenti" adını alan bölgesidir. Burada yaşayan iki milyonu aşkın Şii, Mukteda el Sadr liderliğindeki *Cemaat el-Sadr el-Tani* örgütünün üyeleridir. Ayrıca Sadr'ın, Necef, Kerbelâ, Kûfe, Nasıriye gibi kentlerde de belli bir etkinliği vardır.

Mukteda el Sadr, Amerikan işgaline karşı Sünnî Araplarla iş birliği yapmaktan çekinmemiştir. Ama onun Irak'ın geleceği ile ilgili hesapları Sünnîlerden çok farklıdır. O, Şii kimliğinin ağır bastığı yani Ayetullah'lar tarafından yönetilecek olan İslâmî bir Irak istemektedir. Bu noktada Sünnîlerle uzlaşması olanaksızdır. Fakat Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve yabancı işgalden kurtarılması konusunda Sünnîlerle

---

¹³ *Idem.*

görüş birliği içindedir. Ortak düşman ve ortak tehlike sürdükçe, geleceğe ilişkin hesapların ikinci plana atılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Mukteda el Sadr, hem ABD tarafından başlatılan Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecine, hem de geçici Irak yönetimine katılmayı reddederek tavrını açıkça ortaya koymuştur. Emrinde, sayıları on binlerle ifade edilen, Mehdî Ordusu adlı silâhlı bir güç bulunan Sadr, zaman zaman Amerikan işgal güçleri ve rakip Şii gruplarıyla çatışmaya girmektedir. 2004 yılının Nisan–Mayıs ve Ağustos aylarında iki kez güç gösterisinde bulunduysa da başarılı olamamıştır. Bu başarısızlıklar, Mehdî Ordusu'nun çok iyi örgütlenmiş ve silâhlanmış durumdaki işgal güçleri karşısında fazla şansı olmadığını göstermiştir.¹⁴

b. Hakim Grubu: Irak İslâm Devrim Yüksek Konseyi (İDYK) adı altında örgütlenmiş olan grubun lideri Ayetullah Muhammed Bekir al Hakim yukarıda belirtildiği gibi, 1982 yılında Dava Partisinden ayrılarak, eylemlerini İran destekli olarak sürdürmeye başlamıştı. Saddam Hüseyin'in devrilmesinden kısa bir süre sonra 23 yıldır sürgünde yaşadığı İran'dan Irak'a döndü ve döner dönmez de —23 Ağustos 2003'de— düzenlenen bir suikast sonucu öldürüldü. Onun ölümü üzerine İDYK'nin başına kardeşi Abdülaziz el Hakim geçti.

Hakim Grubu da tıpkı Sadr Grubu gibi, İran örneğine uygun bir Şii İslâm devleti kurulmasını amaçlamaktadır. Ancak Abdülaziz el Hakim, aynı zamanda akrabası olan Mukteda el Sadr'dan farklı olarak, geçiş döneminde ABD ile sorun yaşanmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu yüzden, geçici Irak Yönetim Konseyine üye olmayı kabul etmiştir. Böylece Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde etkinliğini artıracığını hesaplamaktadır. Oysa, öldürülen Ayetullah Muhammed Bekir el Hakim'in bu görüşte olmadığı biliniyordu.

Grubun en önemli dayanağını, Bedir Tuğayları adı verilen ve sayıları 10–15 bin olarak tahmin edilen silâhlı paramiliter güç oluşturmaktadır. Fakat geçmişte İran'la ve Kürtlerle iş birliği yapmış olması, Şii Araplar gözündeki saygınlığını önemli ölçüde zedelemiştir. Bugün de, ABD ile ılımlı ilişkiler içine girdiği için hem Şii grupların birçoğu ile, hem de İran ile arası açılmıştır.¹⁵

c. Ayetullah Mirza Ali el Sistani: Irak'taki Şii din adamlarının en kıdemlisi ve Necef'teki "havza"nın da lideridir. Şii'likte, Sünnîlikten farklı olarak içtihat kapısı kapatılmamıştır ve taklit edilecek müçtehidin de hayatta olması koşulu vardır. Sistani, bugün için Irak Şii'leri tarafından en yüksek dinsel otorite olarak kabul edilen ve "Merci-i Taklid" unvanını taşıyan kişidir. Şii'ler, "Merci-i Taklid"e humus adı verilen ve gelirlerinin 1/5'ini oluşturan bir tutarı ödemekle yükümlüdür. "Merci-i Taklid" bu parayla gereksinimi olan yoksullara yardım eder. Dolayısıyla, "Merci-i Taklid"ın dinsel otoritesiyle bağlantılı bir ekonomik gücü de vardır.¹⁶ Kısacası, Sistani'nin emrinde Sadr ve Hakim'in sahip olduğu gibi silâhlı güçler yoktur. Onun gücü, "Merci-i Taklid" olarak sözlerinin ve davranışlarının önemsenmesinden kaynaklanmaktadır.

Sistani, ABD'nin inisiyatifinde gerçekleştirilecek bir siyasî düzenlemeye karşıdır. O, serbest seçimlere ve çoğulculuğa dayanan demokratik bir yapılanmayı

¹⁴ Tayyar Arı, *Irak, İran ve A.B.D.: Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, 1.B., İstanbul, Alfa Yayınları, 2004, s. 524-525; British Broadcasting Corporation, "Who's Who in Iraq: Mukteda Sadr." <http://news.bbc.co.uk>, 29.03.2005.

¹⁵ Arı, a.g.e., s. 525; British Broadcasting Corporation, "Who's Who in Iraq: Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq (SCIRI)." <http://news.bbc.co.uk>, 29.03.2005.

¹⁶ Sefer Turan, "Irak'ta Direniş: Şii'ler ve Sünnîler-2", *Radikal*, 19.4.2004, <http://www.radikal.com.tr>.

savunmaktadır. Çünkü böyle bir yapılanmanın, sayısal üstünlükleri sayesinde Şiilerin ve doğal olarak da kendisinin, yönetimde etkinlik kurması sonucunu doğuracağını hesaplamaktadır. Onun bu yaklaşımı, ABD'yi zor durumda bırakmaktadır; çünkü Sistani'nin istemi doğrudan doğruya, liberal, temsili demokrasinin gereği olan bir istemdir. Irak'a demokrasi getirmek için müdahale ettiğini iddia eden ABD, Sistani'nin bu isteğine açıkça karşı çıkamamış, ama kabule de yanaşmamıştır. Çünkü, ABD'nin gerçek niyeti, süreç içinde Irak'ı bölmektir. Demokrasi yalnızca, propaganda amaçlı siyasî bir slogandır. Nitekim Geçici Ulusal Meclis serbest seçimler yerine, partilerin gönderdiği üyelerle oluşturuldu. Yapılan seçimin de ne ölçüde demokratik olduğu tartışmalıdır. ABD'nin gerçek niyetinin ortaya çıkmasına karşın tavrını değiştirmemesi, hele Amerikan ordusunun Irak'ta gerçekleştirdiği ve televizyonlar aracılığıyla tüm dünyaya ulaşan insanlık dışı davranışlar karşısında sessiz kalması, Sistani'nin saygınlığına gölge düşürmüştür.¹⁷ 2005 Ocak ayında yapılan seçimlerin açıklanan sonuçları, Sistani'nin etkinliğini her şeye karşın koruduğunu göstermiştir. Ama Irak'ın bugünkü resminde, görünenle görüntünün ardında gizlenen gerçek çok farklı olabilir.

ç. Dava Grubu: Irak'ta yasaklandıktan sonra, İran'da yeniden faaliyete geçen Dava Partisi, 1984'ten itibaren Batı'ya yaklaştı. Partinin başkanlığına getirilen Dr. Muvaffak el Rubai de Londra'ya yerleşti. Mart 1991'de Beyrut'ta; Haziran 1992'de Viyana'da; Eylül 1992'de de Şaklava'da Batı güdümünde yapılan Irak Muhalifler Kongresine katılan Dava Partisi yöneticileri, aynı yıl Amerikan güdümünde kurulan Irak Ulusal Kongresinin yürütme kuruluna üye verdi ve Kongrenin Ekim 1992'de Selahaddin kentinde yapılan toplantısına da katıldı. Parti, 1993'te Irak Ulusal Kongresinden ayrıldığını açıkladı.¹⁸ Buna karşın Batı ile yakın ilişkilerini sürdürdü.

Amerikan işgalinden sonra Irak'ta yeniden faaliyete geçen Dava Partisi, Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecine katılma ve geçici Irak Yönetim Konseyine üye verme kararı aldı. Konseyde Dava Partisini İbrahim el Caferî temsil etti. Batı ve Amerikan bağlantısı nedeniyle, partinin Şiî halk üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

d. Irak Ulusal Kongresi: 1992'de, tüm Irak muhalefetine tek çatı altında toplamak düşüncesindeki ABD'nin girişimiyle kurulan ve merkezi Londra'da bulunan örgütün başına Ahmed Çelebi getirildi. Örgütün Irak halkı üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır. ABD, geçici Irak Yönetim Konseyinde başkanlık yapan Ahmed Çelebi'yi, geçiş hükümetinin de başına geçirmeyi tasarlıyordu. Ama, Ürdün ve Mısır'da banka dolandırmaktan kesinleşmiş cezaları bulunan, üstelik Şiî halk tarafından da bir iş birlikçi olarak görülen Çelebi'nin kendisine yararlı olamayacağı sonucuna vararak onu gözden çıkardı.¹⁹

3. Irak'ın Geleceğinde Şiilerin Rolü

Bugün, Irak'ın Şiî nüfusu üzerinde etkin konumda bulunan üç isim vardır. Mukteda el Sadr, Abdülaziz el Hakim ve Ayetullah Sistani. Üçü de, Irak'ta Şiî ağırlıklı İslâmî bir yönetim kurulmasını istemektedir. Bunun için Saddam'ın devrilmesini bir fırsat olarak görmektedirler. Aralarındaki rekabet, bu yapılanmada, Şiileri temsilen

¹⁷ Anı, a.g.e., s. 525-526; British Broadcasting Corporation, "Who's Who in Iraq: Ayatollah Sistani," <http://news.bbc.co.uk>. Halil Çelik, "Ayetullah Sistani Eliyle Mukteda el Sadr'a Tasfiye," *Zaman*, 17.8.2004, <http://www.zaman.com.tr>.

¹⁸ Bulut, a.g.e., s. 516-536.

¹⁹ Recep Canbolat, "Mukteda es-Sadr Irak Direnişinde Merkez Olmaya Başladı," <http://www.haberx.com>, 14.8.2004.

kimin ön plana çıkacağı ile ilgilidir. Sadr, ABD ile çatışarak; Hakim ve Sistani ise, ABD ile uzlaşarak amaçlarına ulaşabileceklerini ummaktadırlar. Aslında, askerî gücü bulunmayan Sistani ile, Iraklı Şiîlerin gözünde geçmişi pek parlak olmayan Hakim'in ABD ile uzlaşmak dışında bir seçenekleri yoktur. Sadr, diğer ikisini iş birlikçi olmakla suçlamaktadır.

Baas yönetimi iş başındayken, Sadr Grubu gibi, bu yönetime karşı savaşımını Irak içinde sürdürmeye çalışanlar ağır maddî ve manevî baskılara maruz kalırken, Hakim Grubunun başını çektiği İİDYK, İran'ın maddî ve siyasî desteği ile savaşımını ülke dışından sürdürmüştü. Baas yönetimi devrilince, Iraklı Şiîlerin İran'a ve Batı'ya dayanan grupları desteklemedikleri daha net olarak görüldü. Dolayısıyla, hem sahip olduğu askerî güçle, hem de Şiîler nezdindeki geniş desteği ile Mukteda el Sadr'ın adı ön plana çıktı.

Mukteda el Sadr, Ayetullah Sistani'yi *Merci-i Taklid* olarak tanımamaktadır. Sadr'ın *Merci-i Taklid* olarak kabul ettiği Kâzım el Hayri, uzun yıllardır İran'da yaşadığından Irak halkı üzerinde hiçbir otoritesi bulunmamaktadır. Etkisiz bir kişiyi *Merci-i Taklid* olarak tanımakla Mukteda el Sadr, aslında kendi isminin ağırlık kazanmasını sağlamayı amaçlamaktadır. 2003 Nisan ayında Sistani'nin evini kuşatan Sadr yanlıları, onu ılımlı politikalarını değiştirmeye zorladılarsa da başarılı olamadılar. Öte yandan Sistani'nin, 2004 Ağustos ayında Amerikan güçlerinin Necef'te bulunan Sadr'a yönelik olarak askerî operasyon başlatmalarından hemen önce, "sağlık nedenleri"ni gerekçe göstererek apar topar Londra'ya gitmesi, operasyondan önceden haberdar olduğu ve işgal güçleriyle anlaşığı izlenimini yarattı. İşgal güçleriyle Sadr yanlıları arasındaki çatışmaların sonlandırılmasında oynadığı belirleyici rol, Sistani'nin merkezî konumunu güçlendirdi. Buna karşın yine de, Şiîlerin Batı'ya karşı duydukları güçlü düşmanlık, onların bu duygularına tercüman olan Sadr'ın, Sistani karşısındaki ağırlığını artırmaktadır.

Şiîlerdeki Batı düşmanlığı çok eskilere dayanmaktadır. Bir kere, Irak'ta Sünnî yönetimini kuran ve Şiîleri çoğunluk oldukları hâlde azınlık konumunda yaşamaya zorlayan İngiltere'ydi. Ayrıca, Birinci Körfez Savaşı sonrasında gerçekleşen Kürt ayaklanmasına ekonomik ve siyasal olarak büyük destek veren Batı, aynı desteği Kürtlerle eş zamanlı olarak ayaklanan Şiîlerden esirgedi. Oysa, Şiîlere verilecek bir destek, Saddam Hüseyin rejiminin daha o zaman devrilmesini sağlayabilirdi. Şiîler anladılar ki, Batı'nın ve ABD'nin gerçek amacı, Kürtleri kullanarak bölgeye müdahale etmektir. Saddam Hüseyin yönetimine yönelik suçlamaları, yalnızca bu politikanın bir aracıdır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1992 Ağustos ayında 32. paralelin güneyini, Irak Hava Kuvvetleri'ne bağlı uçaklar için uçuşa yasak bölge (*no fly zone*) ilan etti. Necef, Kerbelâ, Nasıriye, Ammara ve Basra'yı içine alan bu bölgenin sınırını ABD 1996 yılında aldığı tek yanlı bir kararla 33. paralele yükseltti. Ama kısa sürede anlaşıldı ki, Şiîleri korumak görüntüsü altında yapılmak istenen aslında, benzeri bir kararla Kürtlere sağlanmış olan özel korumayı maskelemek ve Bağdat'taki merkezî yönetimin zayıflamasından yararlanan İran'ın bu bölgede etkinlik kurmasını engellemektir. Nitekim Bağdat yönetimi, kuzeydeki Kürt bölgelerinden kesin olarak dışlanırken, güneydeki uçuşa yasak bölgede yeniden otorite kurmasına göz yumuldu.²⁰

İşgalden sonra Şiîler, oluşturulan dokuz kişilik Başkanlık Konseyinde beş üyeye temsil edildiler. Bu beş kişi, Dava Partisinden İsmail el Caferî, İİDYK'dan

²⁰ Arı, a.g.e., s. 469-470.

Abdülaziz el Hakim, Irak Ulusal Konseyinden Ahmed Çelebi, Irak Ulusal Antlaşması Genel Sekreteri İyad Allavi ve bir din adamı olan Muhammed Bahr el Ulum'du. Ama bunların hiçbirisinin Irak'taki Şii halk üzerinde etkinliği bulunmamaktadır. ABD'nin aslında Şii halkı temsil etmeyen kişilerle iş yapmayı yeğlemesinin nedeni, Irak'ın geleceği ile ilgili hesaplarının, Şii'lerin beklentileriyle örtüşmemesidir. Şii'ler Irak'ın parçalanmasını istememektedirler; bunu istemeleri için de bir neden yoktur. Çünkü zaten sayısal çoğunluğa sahip olduklarından, adil bir yönetimde ağırlık ister istemez onlarda olacaktır. Ne var ki Şii liderler, olası bir bölünmeyi engelleyecek siyasî iradeyi sergileyememektedirler.

Şii liderlerinin temel açmazları, Irak için öngördükleri Şii eksenli İslâmî devlet anlayışının, etnik ve dinsel bir mozaik görünümü taşıyan Irak'ta uygulanmasının kaçınılmaz olarak ülkeyi bölünmeye götüreceği gerçeğinin ayırımına varamamalarıdır. Böylece bu liderler, demokrasi isterken kendilerinin de, en az suçladıkları ABD kadar içtenlikten uzak olduklarını ortaya koymakla kalmamakta, üstelik, nihaî amacı Irak'ı bölerek kuzeyde bağımsız bir Kürdistan Devleti yaratmak olan ABD'nin ekmeğine yağ sürmektedirler.

30 Ocak 2005 tarihinde yapılan tartışmalı seçimlerin sonunda, Sistani'nin desteklediği Birleşik Irak İttifakının %47 ile en yüksek oyu aldığı açıklandı. Birleşik Irak İttifakı ile Kürtler arasında sürdürülen koalisyon görüşmelerinde, Kürt tarafının ülkenin bölünmesi sürecinde birer kilometre taşı oluşturan birçok kritik isteğini kabul eden Şii'ler, siyasî deneyimlerinin yetersizliğini açıkça ortaya koydular. Koalisyon görüşmeleri sırasında Şii'lerin öncelik verdiği konuların başında, yeni Irak anayasasında İslâmî devlet yapısının güvenceye alınması isteği yer almaktaydı. Bu yaklaşımları, onların Irak'ı bekleyen gerçek tehlikenin ayırımında olmadıklarını göstermektedir.²¹

B. Sünnîler

Irak Krallığı, 1921'de İngilizler tarafından ülkenin orta ve kuzeybatı kesimlerinde yoğunlaşan ve sayıları toplam nüfusun 1/5'inden daha az olan Sünnî Arapların ağırlıkta olduğu bir devlet olarak kuruldu. 1932'ye kadar İngiliz *mandat*'sı altında kalan Irak bu tarihte kâğıt üzerinde bağımsızlığını kazandı. Ama İngiliz denetimi 1950'lere dek sürdü. 1958 yılına dek Haşimî Hanedanınca yönetilen ülkede, bu tarihte gerçekleşen askerî darbeyle monarşiye son verilerek cumhuriyet ilan edildi. *Mandat* ve monarşi dönemlerinde Irak Parlamentosu, 36 Sünnî Arap, 28 Şii Arap ve 16 Kürt temsilciden oluşuyordu. Sünnî Araplar, 2003'deki Amerikan müdahalesine değin varlığını sürdüren Irak Cumhuriyetinde de ağırlıklarını korudular. Cumhuriyetin ilk 10 yılı, siyasî çalkantılar ve üst üste askerî darbelerle geçti. Sonunda, 1968 yılında Ahmed Hasan el Bekr liderliğindeki bir darbeyle Baas Partisi yönetime el koydu. 35 yıllık Baas iktidarının son 24 yılı Saddam Hüseyin'in diktatörlüğü altında geçti. Irak halkının savaşlar ve ambargolar altında ezildiği bu dönemde Saddam Hüseyin, güçlü aşiret bağları, sağlam istihbarat örgütü ve muhalefeti parçalayıp etkisizleştiren katı yöntemleri sayesinde ayakta kalmayı başardı.²²

Sünnî Arapların yönetimdeki ağırlıkları, *mandat* ve monarşi dönemlerinde büyük toprak sahiplerine dayanıyordu. Kırsal alandan kentlere yönelik göç olgusu ve

²¹ <http://www.127.parsimony.net/forum/67746/messages/5991,5999,6001,6002.htm>, 29.3.2005.

²² Marion Farouk Sluglett, Peter Sluglett, *Iraq Since 1958, from Revolution to Dictatorship*, 1.B., New York, Tauris, 1987, s. 16.

petrolün başat ekonomik getiri kaynağı olarak tarımın yerini alması, iktidarın toplumsal tabanının değişmesine yol açtı. Irak'ın toplam petrol gelirleri 1944'te 6,44 milyon dolar iken; 1958'de 224 milyon dolara yükseldi. Buna bağlı olarak, kentlerde yerleşmiş olan ve petrole dayalı endüstriyel üretimle ticareti ellerinde bulunduran kesimler giderek siyasî iktidarı da ele geçirmeye başladılar.²³ 1958 darbesi sosyo-ekonomik tabanda ortaya çıkan değişikliğin siyasal iktidara yansımalarını ifade ediyordu. Darbeyle, kent orta sınıfına dayanan askerler, büyük toprak sahiplerinin iktidarına son veriyorlardı. Ardından geniş çaplı bir toprak reformu yapılarak, büyük toprak sahipleri bütünüyle etkisizleştirildi. İzleyen yıllarda petrol gelirlerindeki artışın hızlanarak sürmesi, orta sınıfın iktidarını pekiştirdi. Özellikle 1973 yılında yaşanan petrol bunalımı ve Irak'ın petrolü millileştirmesi, petrol gelirlerinde astronomik artışları beraberinde getirdi. 1968'de 488 milyon dolar olan petrol geliri, 1974'te 5,7 milyar dolara; 1980'de ise 26,5 milyar dolara ulaştı. Baas yönetimi elinde biriken muazzam fonların kullanılmasında askerî harcamalara öncelik vermekle birlikte eğitim, sağlık, endüstri, tarım ve alt yapı alanlarında da büyük yatırımlar gerçekleştirdi. Özellikle eğitim alanında yapılan yatırımlarla Irak, Arap dünyasının en geniş bilimsel elitine sahip ülkesi haline geldi.²⁴

Baas yönetimi, başlangıçtaki laik politika ve uygulamalarını süreç içinde terk etti. 1980 yılından sonra Irak'ta, İslâm dininin siyasî bir motivasyon aracı olarak giderek artan ölçülerde kullanılmaya başlandığını görüyoruz. Bu politika değişikliği temelde dış nedenlerden kaynaklandı. ABD'nin "Yeşil Kuşak" politikasının 1970'lerden itibaren sonuçlarını vermeye başlaması; İsrail'in bölgedeki saldırganlığının giderek artması; hepsinden önemlisi, yanı başındaki İran'da güçlü bir Şîî-İslâm devriminin gerçekleşmesi ve bunun İran dışına yayılma belirtileri göstermesi, Baas yöneticilerini karşı adımlar atmaya zorladı. İran'daki devrimin, Irak nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şîîleri etkisi altına alabileceğinden kaygılanan Saddam Hüseyin, Batı'nın desteğini arkasına alarak yılanın başını küçükken ezmek amacıyla bu ülkeye saldırdı. Başarılı olamadı, ama bu savaş vesilesiyle Irak'ın Sünnî yönetimi ilk kez Şîîleri kazanmak için samimî adımlar attı. Şîîleri kazanmanın bedeli ise, laiklikten ödün vermektir. Baas yönetimi, savaş boyunca ödün üzerine ödün verdi; 1991'deki Körfez Savaşının ardından gerçekleşen Şîî ayaklanması sonrasında ise bu konuda en ileri adımı atarak İslâmın devlet dini haline gelmesini sağladı. Aslında temel politikası, Sünnî Arap egemenliğine dayalı merkezîyetçi siyasî yapıyı Arap milliyetçiliği söylemi ile maskeleyerek sürdürmek olan Baas'ın dine yönelmesini de bu çerçevede algılamak gerekir. Yani Baas için din de, tıpkı milliyetçilik gibi, kurulu düzeni sürdürmenin bir aracıydı.

İran-İrak Savaşı'nın Irak'a, biri olumsuz, diğeri olumlu iki önemli etkisi oldu. Olumsuz etkisi, savaşın neden olduğu kayıplardı. Tüm insansal ve maddî kaynaklarını savaş için seferber eden Irak çok büyük kayba uğradı. Çok sayıda insanın ölmesi bir yana, halkın refahını artırmak için kullanılabilecek kaynaklar, araçların amaçları belirlediği sekiz yıllık bir yıpratma savaşında heba olup gitti. Buna karşılık, savaş sayesinde, Sünnî ve Şîî Araplar arasında, Irak ulusal kimliği ekseninde bir birlik ve bütünlük duygusu gelişti. Böylesi bir uluslaşma süreci, Irak gibi bir ülkede normal koşullarda belki onlarca yıl uğraşılsa da gerçekleştirilemezdi.

²³ Sluglett, *a.g.e.*, s. 34-35; Roger Owen, Şevket Pamuk, *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, 1.B., London, Tauris, 1998, s. 162.

²⁴ Marr, *a.g.m.*, s. 105.

Saddam Hüseyin liderliğindeki Baas yönetimi, savaş sırasında ağır borç yükü altına giren Irak'ı bu yükten kurtarmanın kolay ve çabuk yolunun, Kuveyt'i işgal ederek bu ülkenin kaynaklarına el koymak olduğunu düşündü. Baas yönetiminin bu denli büyük bir hesap hatası yapmasının arkasında yatan etkenler ne olursa olsun, bu adım Irak halkı için tam bir yıkıma dönüştü. Daha İran–Irak Savaşının yaraları sarılmadan yaşanan Körfez Savaşı ve hemen ardından gelen 12 yıllık ambargo, ülkede ve toplumda giderilmesi olanaksız yaralar açtı. Irak halkının yıllarca maruz kaldığı ve hâlen yaşamakta olduğu zulüm ve işkencelerin sorumluluğunun nereye kadar Saddam'a yüklenebileceği, ABD'nin peşine takılan, uluslar arası sistemin “uygar” sayılan ülke ve kurumlarının sorumluluktaki paylarının ne olduğu çok tartışılmıştır ve her hâlde daha uzun yıllar da tartışılacaktır. Ama bu tartışmaların yitik Iraklı kuşaklara hiçbir katkısı olmayacaktır.

Amerikan işgali sonrasında Irak'ta iktidarını yitiren Sünnî Araplar olmuştur. İşgale karşı en sert direnişin Sünnî Arapların yaşadığı bölgelerde gerçekleşmesi bundan ötürüdür. Direnişi sürdürenler, Baas Partisi'nin hâlen örgütlü oldukları anlaşılabilir ve her hâlde bazı dış desteklere de sahip olan üyeleridir. Ayrıca, ABD'nin öncülüğündeki işgal güçlerine karşı yürütülen savaşımında *El Kaide* ile bağlantılı olduğu ileri sürülen Ebu Musab Zerkavi'nin adı giderek ön plana çıkmaktadır. Amerikan güçleri, son bir yılda Zerkavi'yi yakalamak bahanesiyle başta Felluce olmak üzere pek çok Sünnî kent ve kasabasına operasyonlar düzenlediler. Operasyonlara hedef olan yerleşim birimleri yerle bir olurken, binlerce sivil yaşamını yitirdi. Her biri ayrı bir katliama dönüşen bu operasyonlarda Zerkavi ele geçirilemedi.

Artık yasa dışı bir yer altı örgütü olan Baas dışında, Sünnî Arapları temsil eden iki örgüt göze çarpmaktadır. Bunlardan biri, tüm Orta Doğu'da şubeleri bulunan Müslüman Kardeşler adlı ılımlı Sünnî İslâm örgütünün Irak kolu olan Irak İslâm Partisidir. Muhsin Abdülhamid liderliğindeki parti, geçici yönetim konseyine üye vererek, iş birlikçi bir tutum sergilemiştir. Irak'lı Sünnîleri temsil eden ikinci örgüt, Bağdat Üniversitesi eski İslâm hukuku profesörlerinden Halit Süleyman el Dâri'nin liderliğindeki Müslüman Ulema Cemiyetidir. Bu örgüt, geçici yönetimle iş birliği yapmayı reddederek işgale ve iş birlikçilerine karşı tavır almıştır.²⁵

Sünnî Araplar, 30 Ocak 2005'deki seçimleri boykot etmişlerdir. Boykota katılım, %80'ler düzeyinde gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda Sünnî Arapların çok sınırlı biçimde temsil edildikleri bir meclis ortaya çıkmıştır. Ülkenin yeni anayasasını yapmakla görevli olan bu meclisin ve buradan çıkacak hükümetin işlevselliği kuşkusuz çok tartışılmalıdır.

C. Araplarla İlgili Saptamaların Işığında, Irak'ın Geleceği İle İlgili Öngörüler Ve Türkiye'yi Bekleyen Olası Tehlikeler

Irak'ın üniter yapısının korunması, Sünnî ve Şii Arapların işbirliği yapmalarını gerektirmektedir. Saddam Hüseyin döneminde, her iki unsuru birbirine yaklaştırmaya dönük ciddî adımlar atılmıştı. Eğer bir Sünnî–Şii ayrılığı yaşanmazsa, ülkenin kuzeyinde bir Kürdistan Devleti'nin kurulmasına, kurulsun da yaşamasına olanak yoktur. Nihâî hedefi, adı geçen devletin kurulmasını sağlamak olan ABD de bu gerçeği bildiği için, Sünnî–Şii çatışmasını elinden geldiğince kıskırtmaya çalışmaktadır. Irak

²⁵ British Broadcasting Corporation, “Who's Who in Iraq: Sunni Groups: Iraqi Islamic Party, Muslim Schoolers' Association.” <http://news.bbc.co.uk>, 25.02.2005.

içinde ve dışında İslâm tapınaklarına yönelik olarak son zamanlarda sayısı artan saldırıların bu amaçla gerçekleştirilmiş olmaları olasılığı çok yüksektir. Her iki taraf da şu ana dek kışkırtmalara kapılmamışlardır. Bundan sonra da provokasyonlara karşı uyanık olmayı sürdürürlerse, ABD'nin Kürdistan hesabı zorlaşır. Bu bağlamda Türkiye de, Irak'ta ortaya çıkabilecek bir Sünnî-Şiî çatışmasının kendisine büyük zarar vereceği gerçeğinden hareketle, bu tür bir olasılığı engellemek için elinden geleni yapmalıdır.

Ancak asıl güçlük, Sünnî ve Şiî Arapların, kurulacak yeni devletin yapısı üzerinde anlaşmaya varmaları noktasında karşımıza çıkmaktadır. Sünnî Araplar, yeni devletin eskisi gibi kendi egemenlikleri altında olamayacağını görmelidirler. Şiî Araplar ise, Şiî eksenli bir İslâm devletinin, Irak'ın üniter yapısını koruması açısından hiç uygun bir seçenek olmadığını anlamalıdır. Şu an için her iki tarafın da, fakat özellikle Şiîlerin, üniter bir Irak'ın varlığını sürdürmesi konusunda, kendilerine düşen özveriyi sergilemekte istekli olduklarını saptayamıyoruz. Bu anlaşmazlık, Türkiye için çok ciddi tehlikeler yaratabilecek bir nitelik taşımaktadır. Çünkü eğer Irak'ın bütününe kapsayan bir yönetim kurulamazsa, o zaman, ABD'nin isteği ve beklentisi doğrultusunda, Şiî Arap, Sünnî Arap ve Kürt bölgelerinde üç ayrı "yönetim" kurulacaktır.

Yukarıda belirtildiği gibi, İran-İrak Savaşı, İranlı ve Iraklı Şiîler arasındaki bağın hiç de sanıldığı gibi güçlü olmadığını ortaya koymuştur. ABD de bu gerçeğin ayrıntıdadır. Dolayısıyla ABD'nin, İran'ın etkisine gireceği endişesiyle Irak'ın güneyinde bir Şiî Arap devletinin kurulmasından çekindiği ve bundan kaçınacağı yolundaki tahmin ve yorumlar gerçekçi değildir. Hem ABD'nin, hem de onun bölgedeki en değerli müttefiki olan İsrail'in Orta Doğu'ya yönelik çıkarları Irak'ın bölünmesini gerektirmektedir.

Türkiye, Şiî ve Sünnî Arapları, ortak bir devletin çatısı altında birlikte yaşayabilmeleri için yapmaları gereken özveriler konusunda uyarmaya çalışmalıdır. Ama Türkiye'nin bu konuda yapabileceği etkinin çok sınırlı olacağını da kabul etmek gerekir. ABD'yle çok güçlü bağları olan Türkiye'nin yapacağı tavsiyelerin, ABD karşıtlığının en ileri düzeyde yaşandığı Irak'ta ciddiye alınacağını ve önemseneceğini sanmak hayal olur.

Sonuçta, bugünkü Irak gerçeğine salt Araplarla bağlantılı bir açıdan baktığımızda, Irak'ı parçalanmaya götürecek iç ve dış dinamiklerin çok güçlü olduğunu, bunu engelleyebilecek dinamiklerin ise yeterince güçlü olmadığını görüyoruz. Bu durumda Türkiye kendisini en kötü olasılığa hazırlamalıdır. Çünkü görüldüğü kadarıyla en kötü olasılık, gerçekleşme şansı en yüksek olan olasılıktır.

III. Kürtler

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Musul Vilayeti olarak bilinen; bugünse Kuzey Irak denilen bölgenin kuzey ve doğusundaki dağlık kesimlerde yoğun olarak yaşayan Kürtler, Irak nüfusunun yaklaşık 1/5'ini oluşturmaktadırlar. Bölgedeki varlıkları oldukça eskilere dayanan Kürtlerin kökenleri tartışmalıdır. Onların, Turanî, İranî ya da Samî kökünden geldiklerine ilişkin savlar vardır. Farsça'nın uzak lehçeleri olduğu söylenen çeşitli dilleri konuşurlar. Tüm Kürtlerin birbirleriyle iletişim kurmalarına olanak veren ortak bir dil yoktur. En yoğun kullanılan diyalekt *Kirmançî* ağızdır.²⁶

²⁶ Kaymaz, a.g.e., s. 29-30.

A. “Kürt Sorunu”

İçinde yaşadıkları sert doğa koşulları Kürtleri, aşiret denilen küçük ve kapalı toplumsal birimler hâlinde örgütlenmeye zorlamıştır. Aşireti oluşturan bireyler güçlü bağlarla birbirlerine bağlanmışlardır. Mensubiyet algılaması bakımından bireysel ve toplumsal düzeyde belirleyici olan aşiret kimliğidir. Bu toplumsal yapılanma, Kürtlerin, Orta Doğu'nun üç ana kültürel-etnik grubunu oluşturan Türkler, Araplar ve İranlılarla ortak bir kimlik algılaması içinde bütünleşmelerini önlediği gibi, kendi aralarında ortak bir ulusal kimlik geliştirmelerini de engellemiştir. Böylece Kürtler, aşiret yapılarını tehdit eden her türlü siyasal kurumaşmaya ve merkezî otoriteye direnen bölgesel ve kalıcı bir istikrarsızlık unsuru haline gelmişlerdir. “Kürt Sorunu” olarak adlandırılan bu durum, bölge için ciddi bir tehdit kaynağıdır. Çünkü hem bölgesel ilişkilerin sağlıklı gelişimini engellemektedir, hem de bölge dışı büyük güçler açısından sürekli bir müdahale gerekçesi yaratmaktadır. Nitekim, üzerinde yaşadığımız coğrafyanın son 100 yıllık tarihi incelendiğinde “Kürt Sorunu” ile bağlantılı müdahalelerin hemen hiç eksik olmadığı görülür.

Batı'da, Kürtlerin Orta Doğu'nun bölgesel güçlerine, özellikle de Türklere karşı bir silâh olarak kullanılması kararı, Birinci Dünya Savaşından hemen sonra verilmiştir. Bilindiği gibi daha önce bu amaçla kullanılanlar Ermenilerdi. Ama savaştan sonra, tehcir nedeniyle Doğu Anadolu'da Ermeni kalmadığı, Kafkasya'daki Ermenistan Devleti de Sovyet etkinlik alanına girdiği için Ermenileri bir araç olarak kullanma şansını yitiren Batılı emperyalist güçler, onların yerini alacak en uygun aracın Kürtler olduğunu değerlendirerek, politikalarını buna göre yeniden belirlemişlerdir. Bu politikanın sonucu olarak, Birinci Dünya Savaşından sonra sürekli kışkırtılan Kürtler Türkiye, İran ve Irak'ta bu ülkelerin yönetimlerine karşı birçok kez ayaklanmışlardır.

B. Irak Devleti Ve Kürtler

1919-1924 yılları arasında İngiliz yönetiminin en büyük sıkıntı kaynağı olan Berzenci Aşireti'nin şefi Şeyh Mahmut Berzenci'nin tasfiye edilmesinden sonra,²⁷ 1920'lerin sonunda Irak'ta, Barzan Aşireti ön plana çıkmaya başladı. O dönemde aşiretin başında Molla Mustafa Barzani bulunuyordu. O da, tıpkı Şeyh Mahmut gibi, merkezî yönetimle uzlaşmaya yatkın değildi. İngilizler Irak adını verdikleri yapay devleti kurarlarken, kuzeybatıda Kürt çoğunluğunun yaşadığı bölgede Irak'tan bağımsız bir siyasal yapı oluşturmayı ciddi olarak düşündüler. İngilizlerin hesabına göre, bu bağımsız siyasal yapı ileride Sevr Antlaşması ile Güney Doğu Anadolu'da kurulması öngörülen özerk Kürdistan ile birleşerek bağımsız Kürdistan Devletini oluşturacaktı. Ama bu hesaplarından çeşitli nedenlerle vazgeçmek zorunda kaldılar. Birincisi, Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde örgütlenen ve Sevr Antlaşmasını bütünüyle reddeden Türk Ulusal Kurtuluş Hareketinin, böyle bir Kürt oluşumuna kesinlikle izin vermeyeceği ortaya çıktı. İkincisi, bu oluşum, Türkler kadar İranlıların ve Arapların da tepkisini çekecekti; İngiltere tüm bölgesel güçleri karşısına alarak bölgedeki varlığını sürdüremezdi. Üçüncüsü, Irak sınırları içindeki Kürtleri Bağdat'taki merkezî Sünnî Arap yönetimini denetim altında tutmalarını sağlayacak bir baskı aracı olarak kullanabileceklerini gördüler. Dördüncüsü, Kürt bölgesinin Irak'tan ayrılması, ülkedeki Şii-Sünnî dengesini bütünüyle bozacak ve kendi kurdukları Sünnî

²⁷ Kaymaz, a.g.e., s. 101-106, 197-200, 313-321, 361-362.

Arap devletinin ayakta kalmasını olanaksızlaştıracaktı. Mevcut durumda bile, Irak nüfusunun %60'ını oluşturan Şiilerin nüfus içindeki ağırlıkları, Kürtler Irak'tan ayrılırsa %70'i geçecekti. Beşincisi, onların sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik yapılarını daha yakından inceledikleri zaman gördüler ve anladılar ki, Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmaları ya da onlar adına kurulacak bir devleti sürekli dış yardım ve destek olmadan ayakta tutmaları olanaklı değildir. Sonuçta, tüm olasılıkları dikkate alan İngilizler, Kürdistan yaratma hesabını en azından o an için bir yana bırakmanın uygun olacağını değerlendirdi.

1932 yılında Irak'taki İngiliz *mandat* yönetimi kağıt üzerinde son buldu. Aynı yıl, Molla Mustafa Barzani'nin başını çektiği Kürt ayaklanması, Irak ordusu tarafından İngilizlerin de yardımıyla bastırıldı. Barzani evinde göz hapsine alındı.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ülkede İngiliz karşıtlığının artması ve Başbakan Raşid Ali'nin Almanya ile bağlantı kurması üzerine İngiliz güçleri Mayıs 1941'de Irak'ı ikinci kez işgal ettiler. Aynı yıl, Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırınca İngiliz ve Sovyet güçleri güvenlik gerekçesiyle İran'ı da işgal ettiler. Bağdat ve Tahran'daki merkezî yönetimlerin etkilerini yitirmesinden yararlanan Kürtler, hem Irak'ta, hem de İran'da ayaklandılar. İran'daki Kürtler Mehabad Cumhuriyeti adıyla bir devlet kurduklarını ilân ettiler. Bu oluşumun arkasında Moskova yönetiminin bulunduğu anlaşıldı. İran Kürtleri ile iş birliği yapan Molla Mustafa Barzani, İran Kürdistan Demokratik Partisini kendisine örnek alarak, 1946'da Irak Kürdistan Demokratik Partisini (KDP) kurdu. İşgalin sona ermesinin ve Tahran'ın siyasî otoritesini yeniden sağlanmasının ardından, 1947'de düzenlenen bir askerî operasyonla Mehabad Cumhuriyetinin varlığına son verildi. İran'da bulunan Molla Mustafa Barzani, Sovyetler Birliğine kaçarak bu ülkeden sığınma hakkı istedi.

14 Kasım 1958'de General Abdülkerim Kasım liderliğindeki bir askerî darbeyle, Irak'ta monarşi yönetimi yıkıldı ve cumhuriyet ilan edildi. General Kasım'ın Moskova yönetimi ile yakın ilişkiler kurması, Sovyetler Birliğinde sürgün hayatı yaşamakta olan Mustafa Barzani'ye Irak'a geri dönme olanağını verdi. Barzani, geri döndükten kısa bir süre sonra, 1961'de yeni bir ayaklanma başlattı. İçte, siyasal çalkantılarla ve birbirini izleyen askerî darbelerle sarsılan Irak yönetimi, İran ve ABD'nin desteğini arkasına alan Barzani'nin ayaklanmasını bastırmayı başaramadı. 1968'de Baas Partisi'nin yönetime el koymasıyla ülkede siyasî istikrar sağlandı. Baas yönetimi, Kürtlere özerklik vererek, Barzani'yi devletle barıştırma yönünde bazı adımlar attı. Bu çerçevede, Erbil, Dohuk ve Süleymaniye illerini kapsayan ve zaten peşmergelerin denetiminde bulunan topraklar üzerinde Kürt Özerk Bölgesi kuruldu. Ama Barzani'nin çok fazla istekte bulunması; özellikle de Kerkük petroleri üzerinde hak iddia etmesi, Baas yönetiminin uzlaşma girişimlerini etkisiz bıraktı. Irak'ın petrollerini millileştirmesi ve 1972 yılında Sovyetler Birliği ile bir Dostluk ve İş Birliği Antlaşması imzalaması, İran ve ABD'nin Barzani'ye verdikleri desteği artırmaları sonucunu doğurdu. Ayaklanmayı bastıramayacağını anlayan Baas yönetimi İran'la anlaşmak zorunda kaldı. İki ülke arasında 1975'de Cezayir'de yapılan antlaşmayla Irak, İran'ın *Şattülrap* su yolu ile ilgili tüm isteklerini kabul ediyor; karşılığında İran da Barzani'ye verdiği desteği çekiyordu. Bundan sonra Irak Ordusu, dış desteğini yitiren Kürt ayaklanmasını sert bir biçimde bastırdı. Önce İran'a oradan da ABD'ye kaçıp sığınan Molla Mustafa Barzani 1979 yılında bu ülkede öldü.

Bu süreçte KDP içinde de ayrışma yaşandı. Partiden kopan bir grup 1969'da ayrı bir örgütlenmeye gitti. 1975'de Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) adını alan yeni partinin başına 1976'da Celal Talabani getirildi. KDP'nin Molla Mustafa Barzani'nin ölümüyle boşalan liderliğine de oğlu Mesut Barzani geçti.

1979'da Saddam Hüseyin'in Cumhurbaşkanı ve Devrim Komuta Konseyi Başkanı olarak Irak'ın yönetimini ele geçirmesinden ve aynı yıl İran'da Ayetullah Humeyni yönetimindeki İslâm Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra iki ülke arasında sekiz yıl sürecek yıkıcı bir savaş başladı. 1980–1988 yılları arasında süren savaş boyunca Irak'taki Kürtler, İran'ın desteğiyle yeniden ayaklanarak ülkenin kuzeyinde denetimi ele geçirdiler. Savaştan sonra İran desteğini çekince Saddam Hüseyin'in intikam operasyonu başladı. Mart 1988'de Halepçe kentinde kimyasal silâh kullanılması, beş bin sivilin ölmesine yol açtı. Ağustos 1988'de başlatılan ve *Enfal* adı verilen geniş çaplı cezalandırma operasyonu sırasında ise, iddialara göre, binlerce köy yerle bir edildi ve on binlerce insanın öldürüldü.

C. Batı Dünyası'nın “Kürt Sorunu”na Sahip Çıkması ve De Facto Kürdistan Devleti'nin Kurulması

1990'da bu kez Kuveyt'e saldırıp bu ülkeyi işgal ve ilhak eden Irak Ordusu, 1991'de ABD önderliğindeki çok uluslu gücün müdahalesiyle Kuveyt'ten çıkarıldı. Yenilgiye uğrayan Bağdat yönetiminin etkisinin zayıflamasını fırsat bilen ve Batıların kendisine yardım edeceklerini uman Barzani ve Talabani bir kez daha ayaklandılar. Ama umdukları yardım gelmeyince, bir kez daha, Saddam yönetiminin merhametiyle baş başa kaldılar. Yeni bir katliama uğramak korkusuyla, iki milyonu aşkın Kürt, Türkiye ve İran sınırına doğru kaçmaya başladı. Bu sırada ve bundan sonra yaşanan gelişmeler, Kürt sorunu açısından tarihsel bir dönüm noktası oluşturmaktadır. Daha önceki olaylar —Halepçe katliamı, *Enfal* operasyonu— dünya kamuoyunu fazlaca meşgul etmemişti. Ama 1991 Nisan ayından başlayarak Kürt sorunu, bölge dışı büyük güçlerin Kürtleri kullanarak bölgeye doğrudan müdahale etmelerine olanak sağlayacak bir biçimde nitelik değiştirdi. Ve ne yazık ki, Türkiye'nin ulusal çıkarlarına bütünüyle ters düşen bu nitelik değişiminde, Türkiye'nin yaptığı hatalar belirleyici oldu.

BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'la yapılacak ateşkes antlaşmasına temel oluşturmak üzere aldığı 3 Nisan 1991 tarih ve 687 sayılı kararı güneyde ve kuzeyde ayaklanan Şii'lerin ve Kürtlerin korunmasına ilişkin bir düzenleme içermiyordu. Ancak Cumhurbaşkanı Turgut Özal, 5 Nisan 1991 günü Amerikan Başkanı George Bush nezdinde yoğun girişimlerde bulunarak, BM Güvenlik Konseyi'nin aynı gün 688 sayılı kararı almasını sağladı. Özal'ın bu girişiminin nedeni, Türkiye'nin, “insani gerekçelerle” sınırı açması üzerine 250 bini aşkın sığınmacının Türkiye'ye girmesiydi. 688 sayılı karar, Irak topraklarının Kürtlerin yaşadığı bölümünde, —36. paralelin kuzeyi— bir güvenli bölge (*safe haven*) oluşturulmasını; buradaki insanlara kurtarma, yardım ve evlerine dönüş olanağı sağlanmasını öngörüyordu. Türk ve Batılı diplomatlarca hazırlanan ve Fransa tarafından Güvenlik Konseyi'ne iletilen taslak, Küba, Yemen ve Zimbabve'nin olumsuz; Çin ve Hindistan'ın çekimser oylarına karşın 10 oyla kabul edildi. Hemen ardından karar uyarınca “Huzur Operasyonu” denilen kurtarma ve yardım çalışmaları başlatıldı.

Irak'a yönelik askerî operasyonda kendisini destekleyen Türkiye ve Suriye'nin tepkisini çekmek istemeyen Başkan Bush, Saddam yönetiminin ayaklanan Şii ve Kürt gruplarına karşı şiddet kullanması karşısında, Irak'ın iç işlerine karışmak niyetinde olmadıklarını açıklayarak ilk anda hareketsiz kalmıştı. Hatta, İngiltere Başbakanı John Major'un Kuzey Irak'ta bir güvenli bölge oluşturulması önerisini geri çevirmişti. Fakat, Turgut Özal'ın girişimiyle çıkarılan 688 sayılı karardan aldığı güçle, 16 Nisan 1991'de,

Amerikan, İngiliz ve Fransız askerlerinin, Kürtlere yardım etmek üzere, Türkiye sınırına yakın bir bölgede konuşlandırılacaklarını açıkladı.²⁸ İlk anda üç ülkenin 16 bin askeri bölgeye konuşlandı. Daha sonra, ülke sayısı 11'e, asker sayısı 20 bine çıktı. Artık Irak'ın iç işlerine uluslar arası bir müdahale söz konusuydu ve buna dayanak oluşturan hukuksal düzenleme Türkiye'nin eseri idi. Ancak, Türkiye'nin hataları bununla bitmedi.

Koalisyon üyeleri Temmuz 1991'de Irak'taki güçlerini geri çektiler. Bunun yerine Türkiye'ye daha küçük bir acil müdahale gücü konuşlandırmaya karar verdiler. Silopi'ye yerleşen bu gücün kara unsurları bir süre sonra geri çekildi ve hava unsurları da İncirlik'e kaydırıldı. 30 Eylül 1991'den başlayarak beş yıl boyunca görev süresi TBMM tarafından her üç ayda bir uzatılan bu güce "Çekiç Güç" (*Poised Hammer*) adı verildi. 1997'den itibaren gücün adı "Keşif Gücü" (*Operation Northern Watch*) olarak değiştirildi; görev süresi de altı ayda bir uzatılmaya başlandı. ABD, İngiltere, Fransa ve Türkiye'ye ait *Awacs*, *A-10*, *F-4*, *F-16*, *F-111*, *F-15E*, *F-16CJ*, *Mirage* ve *Jaguar* tipi uçaklar değişik zamanlarda burada görev aldılar. Fransa, 1998'de, ABD'nin Irak'a yönelik "Çöl Tilkisi" operasyonuna tepki olarak güçten çekildi. Bundan sonra Keşif Gücü, Amerikan, İngiliz ve Türk uçaklarının katılımıyla, ABD'nin Irak'a müdahale ettiği 2003 yılına değin faaliyetlerini sürdürdü. Aslında gücü oluşturan hava unsurlarının %80'inden fazlası her zaman ABD'ye aitti. Türkiye'nin güce katılımı genelde sembolik düzeydeydi ve kendi toprakları kullanılarak yapılan bir operasyonun dışında olmadığını göstererek kamuoyundaki rahatsızlığı gidermek amacını güdüyordu. Güce bağlı Amerikan ve İngiliz uçakları sık sık Irak radarlarına kilitleniyor ve bunları imha ediyorlardı.

Çekiç Güç/Keşif Gücü gibi isimlerle yürütülen operasyon, Bağdat'ın otoritesini Kuzey Irak'tan dışlama amacını güdüyordu. Bunun sonucunda, bölgedeki otorite boşluğu yerel Kürt gruplarca doldurulacaktı. Böylece, gelecekte kurulması öngörülen Kürdistan Devleti'nin oluşumuna zemin hazırlanacaktı. Kuzey Irak'ta, "güvenli bölge"nin oluşturulmasından hemen sonra, ABD ve İngiltere'nin girişimiyle, Irak'taki tüm rejim muhaliflerini bir araya getiren Irak Ulusal Kongresi örgütlendi. Kongrenin, Aralık 1991'de Şam'da yaptığı ilk toplantının ardından da Kuzey Irak'ta seçim kampanyası başlatıldı. Kampanya boyunca, Kürt liderler, sürekli olarak Irak'ın toprak bütünlüğünden yana oldukları mesajını verdiler. Elbette bu bir yalandı. 17 Mayıs 1992'de Kuzey Irak'ta parlamento seçimleri yapıldı. Seçimlere aralarında KDP ve KYB'nin de bulunduğu yedi parti katıldı. %7'lik ülke barajının uygulandığı seçimlerde 105 milletvekili belirlendi. KDP ile KYB'nin ayrı ayrı %40'ın üzerinde oy aldıkları, diğer partilerin²⁹ ise ülke barajını aşamadıkları açıklandı. Buna karşılık, Batı'nın baskısıyla Hristiyan Süryani Partisine, 105 üyeli mecliste beş sandalye ayrıldı. Geri kalan sandalyeler, KDP ile KYB arasında eşit olarak —50–50— paylaştırıldı.³⁰ Parlatonun açılmasından sonra da, KDP ve KYB'nin altışar bakanla temsil edildikleri bir hükümet oluşturuldu. Böylece "Kürdistan Devleti" fiilen kurulmuş oldu.

Bu gelişmeler karşısında, Türk hükümetinin girişimiyle Ankara'da bir araya gelen Türkiye, İran ve Suriye hükümetlerinin temsilcileri, Kuzey Irak'ta kurulan

²⁸ *Congressional Quarterly Weekly Report*, Vol. 49, No. 15 (April 13, 1991), s. 933; No. 16 (April 20, 1991), s. 1009-1011'den aktaran Arı, a.g.e., s. 447-448.

²⁹ Bunlar, Kürdistan Sosyalist Demokratik Partisi, Kürdistan Sosyalist Partisi, Kürdistan Demokratik Halk Partisi, Kürdistan Komünist Partisi, Irak Kürdistan İslâmî Hareketi ve Hristiyan Süryani Partisi idi. Türkmenler ve Araplar seçimlere katılmadılar.

³⁰ James A. Prince, "A Kurdish State in Iraq," *Current History*, Vol. 92, No. 570 (Ocak, 1993), s. 17-22.

hükümeti tanımadıklarını ve Irak'ın toprak bütünlüğünün bozulmasına izin vermeyeceklerini belirten ortak bir açıklama yaptılar. Ama her üç devletin de bu konudaki samimiyetlerinden kuşku duyulmasını gerektiren nedenler vardı. Bir kere İran ve Suriye, Kürtleri, komşularının iç istikrarını bozmak amacıyla bir araç olarak kullanmaktan hiçbir zaman geri durmamışlardı. Her iki ülke, PKK'nın kendi topraklarında üslenip, askerî eğitim kampları kurmasına göz yummuş, örgüt ele başlarına da barınma olanağı sağlamıştı. Hatta, Ankara'daki üçlü toplantı sırasında bile, PKK'ya verdikleri desteği fiilen sürdürüyorlardı. Kaldı ki, Irak'ın güneyinde, eninde sonunda kendi denetimine gireceğini umduğu bir Şii devletinin kurulması olasılığına hiç de soğuk bakmayan İran'ın, Irak'ın toprak bütünlüğünü gerçekten isteyip istemediği çok tartışmalıydı. Öte yandan, Kuzey Irak'taki otorite boşluğuna yol açan sürecin başlamasında etkin biçimde rol alan; şimdi de topraklarında konuşlanmasına izin verdiği "Çekiç Güç" aracılığıyla bu sürecin devamına hizmet eden Türkiye, ortaya çıkan otorite boşluğunun doğal sonucu olan *de facto* Kürt Devletinin varlığından yakınmakta haklı sayılabilir miydi? Nitekim, Ankara'daki ortak açıklama ancak suya yazılan yazı kadar etki yaptı.

Ankara'nın kendi ulusal çıkarlarıyla bağdaşmayan gelişmeler karşısında göstermelik tepkilerin ötesinde ciddi bir tavır sergilememesi, hatta sürece katkıda bulunmayı sürdürmesi, ABD ve Batılıları daha da cesaretlendirdi. "Huzur Operasyonu"nun başlangıcında, Türkiye'den çekindiği için Kürtlerle doğrudan ilişki kurmaktan kaçınan ve Kürtlerin bu yöndeki girişimlerini de sürekli olarak geri çeviren Washington yönetiminin tutumunda 1992'den başlayarak köklü bir değişiklik olduğunu görüyoruz. Bu değişiklikte, Ermeni ve Rum lobilerinin ABD'de Kürtler adına sürdürdükleri propaganda faaliyetleri etkili olmuştur. Fakat Amerikan yönetiminin Kuzey Irak'taki Kürt liderlerini doğrudan muhatap almak konusundaki çekingenliğini aşmasını sağlayan asıl etken, aynı şeyi Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın yapmış olmasıdır. Özal, 1991 yılının Haziran ayında KYB lideri Celal Talabani ile görüşmüştür. Kendi Cumhurbaşkanı bile Kuzey Irak'taki Kürt liderlerini doğrudan muhatap aldıktan sonra Türkiye'nin aynı şeyi Amerikan yönetiminin yapmasına karşı çıkması elbette söz konusu olamazdı.

Kuzey Irak seçimlerinden bir ay sonra, Haziran 1992'de, Irak Ulusal Kongresi Viyana'da ikinci toplantısını yaptı ve aralarında Barzani ile Talabani'nin de bulunduğu sekiz kişilik bir heyeti Amerikan yönetimiyle görüşmelerde bulunmak üzere Washington'a gönderme kararı aldı. Heyet, 29 Temmuz 1992'de ABD Dış İşleri Bakanı James Baker tarafından kabul edildi. İzleyen yıllarda, Amerikan yönetimiyle Kürt liderler arasındaki görüşmeler sık sık yineleni. Üstelik bu süreçte Barzani, Talabani ve diğer Kürt temsilcileri ABD'ye Türkiye Cumhuriyeti'nin verdiği kırmızı pasaportlarla giriş yaptılar.

Kuzey Irak'ta Türkiye'nin desteğiyle kurulan *de facto* Kürdistan Devleti, yine Türkiye'nin yardım ve desteğiyle kurumsallaşma olanağı buldu. 10 yılı aşkın süreyle Türkiye toprakları, "insanî yardım" adı altında Kuzey Irak'a ulaştırılan ve nitelikleri çok tartışmalı olan yardım malzemelerinin geçirildiği ana güzergah olarak kullanıldı. BM Güvenlik Konseyinin 1995'de aldığı 986 sayılı karar çerçevesinde Irak'ın petrol satışından elde ettiği gelirden Kuzey Irak'taki Kürt gruplara ayrılması şart koşulan %15'lik bölüm ve Amerikan Kongresi'nin 1998'de kabul ettiği "Irak'ı Özgürleştirme Yasası" çerçevesinde ABD'nin Iraklı muhaliflere yaptığı 97 milyon dolarlık maddî yardım, Türkiye toprakları kullanılarak Kuzey Irak'taki Kürt gruplarına ulaştırıldı. Ayrıca bu gruplar, Türkiye ile yaptıkları sınır ticaretinden de önemli miktarda gelir elde ediyorlardı. "Çekiç Güç/Keşif Gücü" bünyesinde faaliyet gösteren Amerikan-İngiliz

uçaklarının bu Kürt gruplarına, görev tanımlarıyla bağdaşmayacak biçimde bazı yardımlarda bulduklarına ilişkin spekülasyonlar da hiç eksik olmadı.³¹

Diğer yandan, Kuzey Irak'ta yaratılan ortam, burada üslenen PKK'nın Türkiye'ye yönelik eylemlerini daha kolay örgütlemesine olanak sağladı. Türkiye, 1984'te Irak ile yaptığı anlaşmaya dayanarak, Kuzey Irak'a birkaç kez askerî operasyon düzenledi. Ama bir yandan PKK'nın üslenip örgütlenmesi için uygun ortamın hazırlanmasına katkıda bulunulurken, diğer yandan PKK'ya yönelik operasyonlar düzenlemenin inandırıcılığını elbette tarih sorgulayacaktır.

Türkiye'nin tüm "hata"larına karşın, Kürtlerdeki toplumsal örgütlenmenin yapısını ve niteliğini iyi bilenler, bağımsız bir Kürt Devleti'nin kurulması, kurulsun da kendi gücüyle ayakta kalması olasılığının son derece zayıf olduğunu ayırmındadırlar. Kürtlerin, kendi aralarında birlik ve bütünlük oluşturmaları olanaksızdır. Aşiret temeline dayanan toplumsal ilişkiler, her zaman kaypak ve güvenilmezdir. Bu ilişkiler üzerine siyasî bir kurumsallaşma yapılandırılmaz. Tarihin hiçbir döneminde, başka hiçbir etnik gruba, kendi siyasî yapılarını oluşturabilmeleri için son 15 yılda Kürtlere verilen destek çapında bir destek verilmemiştir. Buna karşın Kürtler, aralarındaki anlaşmazlıkları aşarak kendi ayakları üzerinde durmayı başaramamışlardır. 1992'deki parlamento seçimlerinin üzerinden iki yıl bile geçmeden, KDP ile KYB yanlıları arasında çatışma çıkmıştır.

1994 Haziran'ında, Türkiye devreye girerek, tarafları Silopi'de bir araya getirdi ve —her nedense— uzlaşmalarını sağlamaya çalıştı. Ancak Silopi görüşmelerinden sonuç alınamadı. Ağustos ayında, İran'ın desteklediği Talabani'ye bağlı peşmergeler, KDP'nin yönetim merkezinin bulunduğu Erbil'i ele geçirdiler. Bundan sonra çatışmalar daha da şiddetlendi. Bu koşullarda parlamento ve hükümet faaliyetleri elbette sona erdi. ABD'nin devreye girmesiyle yeni bir görüşme trafiği başlatıldı. 1995 Temmuz'unda Lizbon'da, aynı yılın Eylülünde Dublin'de bir araya gelen taraflar anlaşmaya varamadılar. Ekim ayında bu kez İran'ın girişimiyle Tahran'da masaya oturan KDP ve KYB yine anlaşamadı.³²

1996 Temmuz ayında hiç beklenmedik bir olay yaşandı. Irak Cumhuriyet Muhafızları, düzenledikleri bir operasyonla Erbil'deki KYB denetimine son verdiler. Bölgede kuş uçurtmayan Çekiç Güç'e bağlı uçakların Cumhuriyet Muhafızlarının Erbil'e kadar gelip, KYB'yi kentten çıkardıktan sonra geri dönmelerine göz yummaları yeni soru işaretleri yarattı. Erbil'de yeniden denetim sağlayan KDP peşmergeleri, kısa bir süre sonra KYB'nin yönetim merkezi olan Süleymaniye'yi de ele geçirdiler. KYB yanlısı Kürtler kitle halinde İran sınırına doğru kaçmaya başlayınca, ABD bir kez daha devreye girdi ve 23 Ekim 1996'da taraflar arasında ateşkes antlaşması imzalanmasını sağladı. Antlaşma ile olayların başlangıcındaki duruma geri dönüldü. Böylece iki yıldan uzun süren ve binlerce insanın ölümüne yol açan çatışmalar son buldu.

Bu arada dünya bir başka olaya daha tanık oldu. Kuzey Irak'taki karşıt Kürt grupları arasındaki çatışmanın yarattığı kargaşa sırasında, çok sayıda özel eğitilmiş Kürtün ABD adına bölgede casusluk yaptıkları anlaşıldı. Amerikalılar, deşifre olan bu insanları, Türkiye üzerinden Pasifik Okyanusu'ndaki Guam Adası'na götürdüler. Kuzey Irak'ta Kürt Devleti'nin kurulması sürecinde kendilerinden yararlandığı anlaşılan bu

³¹ Yalçın Doğan, *Milliyet*, 3.2.1993.

³² Sa'di Berzenci, "Irak Kürdistanı'nda Mevcut Durum Hakkında Görüş," *Avrasya Dosyası*, Cilt. 3., Sayı. 1 (İlkbahar 1996), s. 193-216; Ümit Özdağ, "Kuzey Irak ve PKK," *Avrasya Dosyası*, C. 3., S. 1 (İlkbahar 1996), s. 81-104.

insanların daha sonra ABD tarafından hangi amaçlarla kullanıldıkları bilinmiyor. Ama, izleyen yıllardaki çeşitli Amerikan operasyonlarında ve 2003 yılında Irak'ın işgal edilmesi sırasında bu casus Kürtlerin kullanıldığını tahmin etmek güç olmasa gerek.

Aralarındaki çatışmaya son veren Kürt gruplar, yine Türkiye'nin önyak olmasıyla, 1996 yılı Aralık ayında Ankara'da barış masasına oturdularsa da sonuç alamadılar. Bunun üzerine, yine ABD devreye girdi ve Barzani ile Talabani'yi 1998 Eylülünde Washington'da bir araya getirdi. Fakat antlaşma sağlanamadı. 2003 Mart ayında ABD müdahalesi gerçekleştiğinde, Kuzey Irak'ta iki siyasal ve yönetsel birim bulunuyordu. Erbil, KDP'nin; Süleymaniye ise, KYB'nin yönetim merkeziydi. Bu iki yapı bugün de varlıklarını korumaktadır.³³

D. Amerikan İşgali Sonrası “Kürt Sorunu” “Kürdistan”ın Resmen Tanınmasına Doğru

ABD'nin Kürt sorunuyla ilgili olarak Türkiye'nin ulusal duyarlılıklarını gözetmek gibi bir kaygı taşımadığı, 2003 yılının başlarında yaşanan tezkere bunalımı sırasında bir kez daha ortaya çıkmıştır. ABD, Türkiye'den kuzeyde ikinci bir cephe açmasına olanak tanınmasını ve Türkiye topraklarında kendisine kara ve hava üsleriyle çeşitli hava yolu, liman ve ulaşım kolaylıkları sağlanmasını istemiştir. Türkiye ise karşılığında şu taleplerde bulunmuştur: 1) Türk ordusu sınır güvenliğini sağlayabilmek amacıyla Kuzey Irak'ta doğrudan ve bağımsız olarak operasyon yapabilmelidir; 2) Barzani ve Talabani'ye bağlı peşmergelere verilmesi öngörülen silâhların dağıtımını Türkiye'nin denetiminde yapılmalı ve operasyon bittikten sonra bu silâhlar yine Türkiye'nin denetiminde toplanmalıdır; 3) Kuzey Irak'taki Amerikan askerlerinin görevi bölgedeki Türk birlikleriyle 36. paralelin güneyindeki Amerikan birlikleri arasında bağlantıyı sağlamakla sınırlı olmalıdır; 4) Katar'daki komuta merkezinde Amerikalı komutanla birlikte bir Türk komutan da görev yapmalıdır; 5) Türkiye'de Katar'dakine eş ikinci bir hareket merkezi kurulmalı ve bunun da başına birer Amerikalı ve Türk komutan atanmalıdır. Türk isteklerinden özellikle ilk ikisi Amerikan tarafınca kabul edilmeyince anlaşma sağlanamamıştır. Ama gerek dünya medyası, gerekse bizim bilinen medyamız, sanki anlaşmazlık ekonomik konulardan çıkmış gibi bir izlenim yaratmaya çalışmışlardır.³⁴

İşgal operasyonu başladıktan sonra ABD, Türkiye'yi Kuzey Irak'a girmemesi konusunda uyarmıştır. Ama aynı ABD, Türkiye'den Amerikan füze ve uçaklarının geçmesi için hava sahasını açmasını istemekten de geri kalmamıştır. ABD'nin Irak'a müdahale etmesini önlemek için onunla siyasî çatışmayı göze alan kimi Avrupa devletleri ise, Türkiye'nin kendi ulusal güvenlik gereksinimlerini karşılamak amacıyla sınırda bazı önlemler almak istemesi karşısında, ABD ile tam bir görüş birliği içinde hareket ederek Türkiye'yi engellemişlerdir. Hatta bu devletler Türkiye'nin savunması için gerekli olan bazı askerî malzemenin Türkiye'ye gönderilmesini NATO mekanizması içinde bloke etmeye çalışmışlardır. Türkiye'nin “müttefikleri” olan ABD ve Avrupa devletlerince dışlanmasıyla yüreklenen KDP sözcüsü Haydar Zebari de, eğer Türk askerî Kuzey Irak'a girerse, bu askerlerle yerli halk arasında şiddetli çatışmaların çıkacağı tehdidini savurmıştır.³⁵

³³ Arı, a.g.e., s. 445-468.

³⁴ Arı, a.g.e., s. 508-509.

³⁵ Arı, a.g.e., s. 510-511.

Bugün Kuzey Irak'ın siyasal ve yönetsel denetimi, KDP ve KYB'nin elindedir. Her iki grubun emrinde ABD tarafından silâhlendirilmiş on binlerce peşmerge bulunmaktadır. Ayrıca bu gruplar, Amerikan işgal ordusunun doğrudan desteğine de sahiptirler. Barzani ve Talabani, Batılı velinimetlerinin istek ve beklentileri doğrultusunda hareket ederek özerklik ve bağımsızlık yönünde ortak savaşım verdikleri görüntüsünü yaratmaya çalışsalar da, aralarında geçmişe dayanan derin bir düşmanlık bulunmaktadır. KDP'nin daha feodal ve gelenekçi, KYB'nin daha seküler bir anlayışa sahip olmasının yarattığı farklılık bir yana, ancak aşiret örgütlenmesinin yapısal zaaflarıyla açıklanabilecek aşılması olanaksız güvensizlik ve çekememezlikler, koşulların zorladığı ve Batılıların el birliğiyle teşvik ettiği aldatıcı iş birliği görüntüsünün altında gizlenmeye çalışılmaktadır. Her şeye karşın, yüzeysel de olsa, devlet olmanın gerektirdiği kurumsal alt yapı yine Batılıların yardım ve desteğiyle büyük ölçüde tamamlanmış durumdadır. "Kürdistan" Devletinin resmen tanınması artık yalnızca bir zaman sorunudur.

Bu adım atıldığında bölge, İsrail Devletinin kurulmasının yol açtığından çok daha büyük bir çatışma ve kaos ortamına sürüklenecektir. Çünkü İsrail Devleti'nin karşısında esas itibarıyla yalnızca Araplar vardı. "Kürdistan" Devletinin karşısında ise, tüm bölge güçleri yer alacaktır. Ortaya çıkacak çatışma ve kaostan tüm bölge halkları zarar görecektir. Fakat kuşkusuz en ağır bedeli yine Kürtler ödeyecektir. ABD'nin çekilmesi durumunda Kürtler, onları "hain" kimliğiyle damgalamış olan diğer bölgesel güçlerle ilişkilerinde çok zor bir durumda kalacaklardır.³⁶ Ama emperyalizme güvenilemeyeceği konusunda tarihten ders almayanların bu aymazlıklarının bedelini er geç ödemeleri kaçınılmazdır.

Sonuç

ABD ve İsrail'in, önümüzdeki yılları kapsayacak bir süreçte Orta Doğu'nun siyasî haritasını değiştirmek; bölge ülkelerini parçalayarak bu yolla İsrail'in geleceğini ve güvenliğini sağlama almak gibi bir tasarıları olduğu artık ortaya çıkmıştır. Bu tasarının Türkiye Cumhuriyetinin topraklarını kapsamadığını düşünmek saflık olur. Kuzey Irak'ta kurulacak bir devlet, hiç kuşku yok ki, daha uzun dönemli bir planın ilk halkasını oluşturacaktır. Gelecekte Orta Doğu için suyun petrolden çok daha büyük bir stratejik değer kazanacağı da, Orta Doğu'nun su kaynaklarının Doğu Anadolu'da bulunduğu da, gelecekte bu kaynakları denetleyebilen gücün, tüm Orta Doğu'yu denetleyeceği de birer sır değildir. Nasıl ki, İsrail'in, Kuzey Irak'taki Kürtlere özel eğitim vermesi, Kürtleri "Yahudilere en yakın ırk" olarak tanımlaması ve GAP bölgesinden bol miktarda toprak satın alması birer rastlantı değilse, İsrail'in Kürtlere ilgisi ne yenidir; ne de amaçsızdır.³⁷

Türkiye çok büyük bir tehlikeyle karşı karşıyadır. Ama bütün göstergeler Türkiye'nin yakın gelecekte kendisini bekleyen tehlikenin niteliğini ve boyutlarını algılayamadığını ortaya koymaktadır. Geçen 15 yılda Kuzey Irak'ta bir *de facto* devletin kuruluş örgütlenmesine akıl almaz bir aymazlık içerisinde yardımcı olan

³⁶ Nuri Talabani, Arapların artık Kürtleri de İsraililer gibi görmeye başladığını söylerken, aslında tüm bölge halklarının Kürtlere yönelik bakış açılarını yansıtır, Charles Glass, "Welcome to Kurdistan (While It Lasts)," *The Independent*, 23.11.2004, <http://news.independent.co.uk>.

³⁷ Michael Rubin, "The Other Iraq," *Jerusalem Report*, 31.12.2001, <http://www.barzan.com>; Kevin Alan Brook, "The Genetic Bonds Between Kurds and Jews," <http://www.washingtoninstitute.org/media>; Hakkı Öznur, "İsrail Kürt İlişkinin Tarihsel Arka planı," 2023, S. 39 (15 Temmuz 2004), s. 32-44.

Türkiye, aynı aymazlıkla, ana dilde eğitim, yerel yönetimler yasası gibi AB dayatması düzenlemeleri art arda yaparak, kurulan bu devletin, sınırlarını gelecekte Türkiye'nin belli bölgelerini içine alacak biçimde genişletmesinin de zeminini hazırlamaktadır. Lozan'da yalnızca gayrimüslim yurttaşlarımızla sınırlı olarak düzenlenen azınlık tanımının kapsamının, Müslüman yurttaşlarımızı da içine alacak biçimde genişletilmeye çalışılması ve sözde Ermeni soykırımının tanınmasına yönelik uluslararası çabalara Türkiye içinden bazı kesimlerce etkin destek verilmesi tam da bu döneme denk gelmektedir. Kuşkusuz bunlar da birer rastlantı olarak nitelendirilemez.

Son zamanlarda, Batı basınında yer alan hemen tüm yorumlar, AB'den üyelik beklentisi içindeki Türkiye'nin Kuzey Irak'taki gelişmeler üzerindeki etkisinin her zamankinden zayıf olduğu yolundadır. Dolayısıyla Türkiye'nin ne Kerkük'teki gelişmelere, ne de Kuzey Irak'ta ortaya çıkan bağımsız Kürt yapılanmasının resmîyet kazanmasına tepki gösterebilecek durumda olmadığı değerlendirilmektedir.³⁸

Nitekim, 30 Ocak 2005 tarihinde, Irak'ta işgal güçlerinin namlularının gölgesinde yapılan ve Sünnî Arapların boykot ettikleri; Türkmenlerin ise Türkiye'nin isteği ile kısmen ve kerhen katıldıkları sözde seçimlerde, oyların %25'ini alarak 275 sandalyeli Geçici Ulusal Meclis'te 77 sandalye elde eden Kürtler, Şiî din adamı Sistani'nin desteklediği Birleşik Irak İttifakından sonra en kalabalık grubu oluşturmuşlardır. Kürtlerle Şiîler arasında aylarca süren koalisyon görüşmelerinde Kürtler, Şiîlerin siyasal deneyimsizliklerinden de yararlanarak, isteklerinin çoğunu elde etmişlerdir. Bunlar arasında Kerkük petrollerinden önemli pay almak ve "Kürdistan Savunma Gücü" adı altında 100 bin Peşmergeyi silâh altında tutmak da bulunmaktadır.³⁹ Kerkük ise, seçimlerden hemen önce gerçekleştirilen büyük çaplı bir göç operasyonu ile Kürt kentine dönüştürülmüştür. Oluşan Kerkük Yürütme Konseyinde Kürtler çoğunluğu sağlamışlar ve daha ilk günden konseyin Kürt üyeleriyle Türkmen ve Arap üyeleri karşı karşıya gelmişlerdir. Türkmen ve Arap üyelerin toplantıyı terketmesiyle sonuçlanan bu gelişme karşısında Türkiye, Batılı gözlemcilerin tahmin ve beklentilerini haklı çıkarır biçimde sessiz ve hareketsiz kalmıştır. Bu hareketsizliğin bir sonucu olarak bugün Irak'ta, devlet başkanlığını Celal Talabani'nin yaptığı, kağıt üzerinde birleşik, ama uygulamada ayrı ayrı kurumsallaşmış iki devlet vardır. Fiilî durumun resmîyet kazanması için uygun zaman beklenmektedir.

Yaşanan gelişmeler, Irak'ın kuzeyinde yaratılan bağımsız siyasal yapının "Kürdistan Devleti" olarak resmen tanınmasının yalnızca bir zaman sorunu olduğunu, Türkiye'nin ise ulusal çıkarları açısından son derecede sakıncalı olan bu süreci engellemek şöyle dursun, her aşamasında ona katkıda bulunduğunu ve bulunmaya devam ettiğini göstermektedir.

Türkiye, son 60 yıldaki, özellikle de son 25 yıldaki stratejik tercihlerini köklü bir biçimde değiştirmede; AB üyeliği, Batı ile bütünleşme gibi gerçekçilikten uzak ve ulusal çıkarlarımıza aykırı tasarıları bir kenara bırakmadığı ve Atatürk'ün "tam bağımsızlık" ilkesine dayanan dış politika stratejisine geri dönmediği takdirde bundan 15 yıl sonra Mîsâk-ı Millî sınırlarımızdan ödün verme noktasına geldiğimizi hep birlikte göreceğiz. Bu öngörünün gerçekleşme olasılığı, Kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürdistan

³⁸ Glass, a.g.m., *The Independent*; Alison Caldwell, (Report by) "Kurds Welcome Call for Independent State," *ABC PM*, 22.11.2004, <http://www.abc.net.au/pm/>; Tracy Wilkinson, "Turkey Looks South and Worries," *Los Angeles Times*, 20.10.2004, <http://www.flash-bulletin.de/2004/>; Michael Knights, "Kurds Aim to Secure Continued Regional Control," *Focus*, <http://www.washingtoninstitute.org/media>.

³⁹ <http://www.127.persimony.net/forum67746/messages/5991,5999,6001,6002.htm>, 29.3.2005.

ARAP – KÜRT KARŞITLIĞI TEMELİNDE IRAK'IN PARÇALANMASINA GİDEN YOL VE TÜRKİYE

Devleti kurulacağına ilişkin 15 yıl önceki kaygıların, o tarihteki gerçekleşme olasılığından daha düşük değildir.

KAYNAKÇA

Yayınlanmamış Belgeler

1) İngiliz Dış İşleri Bakanlığı Belgeleri, Public Record Office, Kew, Londra, Dosya No. FO 371/5048, 5162, 5228, 5229, 5230, 5231.

Kitaplar

1) Arı, Tayyar, *Irak, İran ve A.B.D., Önleyici Savaş, Petrol ve Hegemonya*, 1.B., İstanbul, Alfa Yayınları, 2004.

2) Bulut, Faik, *İslamcı Örgütler*, İstanbul, Tümzamanlar Yayıncılık, 1993.

3) <http://www.127.parsimony.net/forum67746/messages/5991>, 5999, 6001, 6002.html, 29.3.2005.

4) Karpat, Kemal H., *Ottoman Population 1830-1914; Demographic and Social Characteristics*, Madison, Wisconsin, University of Wisconsin Press, 1985.

5) Kaymaz, İhsan Şerif, *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel – Siyasal Bir İnceleme*, 1.B., İstanbul, Otopsi Yayınları, 2003.

6) Marr, Phebe, *The Modern History of Iraq*, Westview, Colorado, Westview Press, 1985.

7) Moss Helms, Christine, *Iraq: Eastern Flank of the Arab World*, Washington D.C., Brookings Institution, 1964.

8) Owen, Roger, Şevket Pamuk, *A History of Middle East Economies in the Twentieth Century*, 1.B., Londra, Tauris, 1998.

9) Sluglett, Marion Farouk, Peter Sluglett, *Iraq Since 1958: From Revolution to Dictatorship*, 1.B., New York, Tauris, 1987.

Makaleler (Kitap, Dergi, Gazete, İnternet)

1) Berzenci, Sa'di, "Irak Kürdistanında Mevcut Durum Hakkında Görüş," *Avrasya Dosyası*, C. 3., S. 1 (İlkbahar 1996), s. 193-216.

2) British Broadcasting Corporation, "Who's Who in Iraq: Ayatollah Sistani, İraqi İslamic Party, Mukteda Sadr, Muslim Schoolar's Association, SCIRI (Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq), <http://news.bbc.co.uk>.

3) Brook, Kevin Alan, "The Genetic Bonds Between Kurds and Jews," <http://www.washingtoninstitute.org/media>.

4) Caldwell, Alison, (Report by) "Kurds Welcome Call for Independent State," *ABC PM*, 22.11.2004, <http://www.abc.net.au/pm>.

5) Canbolat, Recep, "Mukteda es-Sadr Irak Direnişinde Merkez Olmaya Başladı," <http://www.haberx.com>.

6) Central Intelligence Agency, "The World Factbook: Iraq," <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>.

7) Çelik, Halil, "Ayetullah Sistani Eliyle Mukteda el Sadr'a Tasfiye," *Zaman*, 17.8.2004, <http://www.zaman.com.tr>.

8) Doğan, Yalçın, *Milliyet*, 3.2.1993.

9) Federal Research Division, Library of Congress, "A Country Study: Iraq," <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/iqtoc.html>.

10) Glass, Charles, "Welcome to Kurdistan (While It Lasts)," *The Independent*, 23.11.2004, <http://news.independent.co.uk>.

ARAP – KÜRT KARŞITLIĞI TEMELİNDE IRAK'IN PARÇALANMASINA GİDEN YOL VE TÜRKİYE

- 11) Knights, Michael, "Kurds Aim to Secure Continued Regional Control," *Focus*, <http://www.washingtoninstitute.org/media>.
- 12) Lawless, R. I., "Iraq: Changing Population Patterns," *Population in the Middle East and North Africa*, J.J. Clarke, W.B. Fisher, Londra, University of London Press, 1972, s. 97-129.
- 13) Marr, Phobe, "Republic of Iraq," *The Government and Politics of the Middle East and North Africa*, Ed. by David E. Long, Bernard Reich, Boulder, Westview Press, 1995.
- 14) Özcan, Mesut, "Irak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü," *Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Yayına Hazırlayan Fulya Atacan, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2004, s. 157-180.
- 15) Özdağ, Ümit, "Kuzey Irak ve PKK," *Avrasya Dosyası*, C. 3, S. 1 (İlkbahar 1996), s. 81-104.
- 16) Öznur, Hakkı, "İsrail-Kürt İlişkilerinin Tarihsel Arkapları," 2023, S. 39 (15.7.2004), s. 32-44.
- 17) Prince, James A., "A Kurdish State in Iraq," *Current History*, Vol. 92, No. 570 (January 1993).
- 18) Rubin, Michael, "The Other Iraq," *Jarusalem Report*, 31.12.2001, <http://www.barzan.com>.
- 19) Sezal, S. Rana, "Irak'ta Devlet ve Şiîler," *Avrasya Dosyası*, C. 6, S. 3 (2000), s. 110-121.
- 20) Turan, Sefer, "Irak'ta Direniş: Şiîler ve Sünnîler-2," *Radikal*, 19.4.2004, <http://www.radikal.com.tr>.
- 21) Wilkinson, Tracy, "Turkey Looks South and Worries," *Los Angeles Times*, 20.10.2004, <http://www.flash-bulletin.de/2004>.

